

MAGAZINE VAN HISTORISCH GENOOTSCHAP ROTTERDAMUM NO 40 • SEPT 2024

KRONIEK

IN DIT NUMMER

Onthulling Bijenkorfsteen

Van Oud tot Aboutaleb

Open Monumentendag 2024

hier ben je aanwezig
daar ga je naartoe
op de plaats rust
in weer en wind
laat achter wat was
met wensen en hoop
tracht niet te denken aan
hoe alles verandert
nu doe je het toch
lach naar de toekomst
geeft helemaal niets
wat komt weet je nooit
maar kom niet te laat
neem gerust de tijd
er wordt op je gewacht
er is plaats voor jou
het duurt niet lang meer
wacht maar af

Daniël Dee
Mathenesserbrug
bruggedichten.nl

COLOFON

De Kroniek is het magazine van het Historisch Genootschap Roterodamum en verschijnt vier keer per jaar. Leden van het Historisch Genootschap krijgen de Kroniek gratis thuisgestuurd.

Redactie:
Judith van Gilst & Jeanette Bronts
hgroterodamum@gmail.com

Secretariaat Roterodamum:
Postbus 23538
3001KM Rotterdam
Bank NL07INGB0000077300
roterodamum@roterodamum.nl
www.roterodamum.nl

Medewerkers aan dit nummer:
Trix van Bennekom, Carrie Jansen,
Jaap Kooimans, Frank de Kruif,
Corinne Lampen, Jan van der Mast

Vormgeving:
Inge Croes-Kwee, Manifesta idee
en ontwerp, Rotterdam

Druk:
Printvisie, Rotterdam

Foto's omslag voorzijde:
Boven: Stadsarchief Rotterdam
Visualisatie Bijenkorfsteen op de
Coolingsingel: Frans Blok

De redactie heeft geprobeerd alle
rechthebbenden van beeldmateriaal
te achterhalen. Degenen die deson-
danks menen rechten op foto's te
doen gelden, wordt verzocht contact
op te nemen met de redactie.

Kopij voor de Kroniek
nummer 41 moet uiterlijk
14 november 2024 binnen
zijn bij de redactie.

ONTVANGT U DE DIGITALE NIEUWSBRIEF VAN ROTERODAMUM NOG NIET?

Ga naar [roterodamum.nl/
nieuwsbrief](https://roterodamum.nl/nieuwsbrief) en meld u aan.
U kunt Roterodamum ook
volgen op Instagram, Facebook
en X

GO, CAROLA, GO

Ik was in paniek. Op de dag dat de naam van de nieuwe burgemeester bekend gemaakt zou worden, was ik in paniek. Omdat ik zeker wist dat het Hugo de Jonge zou worden, of Marco Pastors. Of Joost Eerdmans, die nee had gezegd maar wel van JA21 is. En met zo'n partijnaam weet je het niet zeker.

Ik was gebeld door journalisten of ik paraat wilde zitten om een spontane reactie te geven. En daar zat ik dan in angst en beven.
Ik had één mantra dat me nog een beetje overeind hield: dat ik weleens vaker een burgemeester had weggepest.

Ja, met André van der Louw kreeg ik ruzie omdat hij vrijwilligerswerk wilde verplichten voor werkeloze jongeren. En ik was dat allebei: werkeloos én jong. Als actie lieten we hem en zijn ambtenaren onder een bord "Arbeit Macht Frei" doorlopen. Dat ging ver ja, maar dat vond ik in 1978 nog niet.

Met Bram Peper kon ik het niet vinden, omdat hij in mijn ogen één grote bonnetjes-affaire was en nog arrogant ook. Dus die werd mijn pisaal en schopstoel tegelijk. En met Ahmed Aboutaleb was ik wel okay. Totdat hij een hekel kreeg aan alle columnistten en ook aan mij. Nou, dan niet!

De hele dag zat ik op mijn nagels te bijten. Om pas heel laat te horen dat Carola Schouten onze burgermama zou worden.
Dat het een vrouw werd, vond ik niet gek. Nee, ik vond het té gek!
Ja want de Doelen heeft een vrouw als directeur. De Laurenskerk, Het Zuidpleintheater en Ahoy. Theater Rotterdam, Open Rotterdam en de Bibliotheek. En zo kan ik nog wel even doorgaan. Nou, als half Rotterdam al in bekwame vrouwelijke handen is, kan dat stadhuis van ons toch niet achterblijven.

Joepie! Carola Schouten is onze nieuwe burgemeesteres. Go, Carola, Go.

Mr Carrie, columnist AD

IN DIT NUMMER O.A.

GEORGE BLAKE
HOE EEN LEERLING VAN HET
ERASMIAANS GYMNASIUM TOPSPION
WERD BIJ DE KGB

**HALTE HAUSDORFF BRENGT DE
JOODSE GESCHIEDENIS VAN
ROTTERDAM TOT LEVEN**

**EÉN STAD, ZEVEN BURGEMEESTERS
VAN OUD TOT ABOUTALEB**

**KRONIEK VAN EEN GROTE
ROTTERDAMSE LIEFDE
OP DE VLUCHT VOOR FRANCO EN
PINOCHET**

Het is bijna zo ver: het kunstwerk dat ooit de gevel van de oude Bijenkorf sierde krijgt eindelijk een passende plek in Rotterdam. Op 14 september wordt de gerestaureerde beeldengroep onthuld op de Coolingsingel tijdens de Open Monumentendagen.

U bent van harte uitgenodigd om de onthulling mee te maken. Het programma start om 14.00 uur in het theater van Boekhandel Donner met een korte toelichting op het monument en de kunstenaar. Daarna lopen we naar het kunstwerk op de Coolingsingel voor de officiële onthulling.

DOOR JEANETTE BRONTS

ONTHULLING BIJENKORFSTEEN OP DE COOLINGSEL

➤ Poster uit 1930, ontwerp: Hooykaas. Collectie Stadsarchief Rotterdam

De gevelsteen is een monumentaal kunstwerk en een mooie herinnering aan de periode van voor de oorlog. Het is een van de weinige tastbare overblijfselen van de vooroorlogse binnenstad van Rotterdam.

Het kunstwerk hing van 1930-1960 aan het 'Magazijn De Bijenkorf' dat in de periode 1928-1930 gebouwd is aan het Van Hoogendorpsplein ter hoogte van het Churchillplein.

De opening van dit grootste en modernste warenhuis van Europa, ontworpen door W.M. (Willem) Dudok, was op 16 oktober 1930. Het gebouw werd beschouwd als een architectonisch hoogstandje. Het ontwerp oogstte veel lof als een van de eerste gebouwen in Nederland met roltrappen en met supersnelle liften. Bij binnenkomst hoefden klanten hun voeten niet te vegen want de trillende matten bij de ingang schudden het vuil van de schoenen en dat vuil werd ondergronds afgevoerd. Al deze noviteiten zorgden ervoor dat de opening door 70.000 mensen werd bezocht.

◀ De steen aan de gevel van het oude Bijenkorfgebouw na het bombardement. Foto familiearchief Aad Koster.

➤➤ Coolingsingel gezien vanaf de tijdelijke Rooftop walk. Foto Iris van den Broek, 2022 (Beeldbank Rotterdam. Make it happen.)

➤➤ De locatie van de voormalige Bijenkorf. Beeld: Frans Blok / Stadsontwikkeling

TIJDLIJN BIJENKORFSTEEN

- 1930 Magazijn De Bijenkorf (ontwerp architect Dudok) opent 16 oktober. Het kunstwerk van Hendrik van den Eijnde siert het pand
- 1940 Gedeeltelijke verwoesting van het warenhuis op 14 mei
- 1942 Heropening van het warenhuis na herstelwerkzaamheden
- 1957 Opening nieuwe Bijenkorf aan de Coolingsingel (ontwerp Marcel Breuer)
- 1960 De oude Bijenkorf wordt gesloopt omdat de Coolingsingel wordt doorgetrokken. De Bijenkorfsteentempel wordt opgeslagen
- 1973 De Bijenkorfsteentempel wordt opgesteld in Woerden, bij het expeditie centrum van het concern
- 2002 Aad Koster 'ontdekt' de Bijenkorfsteentempel in Woerden, en informeert Roterodamum
- 2004 Roterodamum start lobby om de Bijenkorfsteentempel terug naar Rotterdam te brengen
- 2005 Roterodamum-excursie naar Woerden op 18 oktober, toespraak Hans Horsting
- 2006 Burgemeester Opstelten steunt het initiatief en laat gemeentelijke diensten de haalbaarheid onderzoeken
- 2007 Koos Hage van gemeente Rotterdam is betrokken bij verschillende initiatieven voor herplaatsing
- 2015 Rotterdam presenteert plannen voor de herinrichting van de Coolingsingel
- 2015 Bezoek aan Woerden: Roterodamum, Gemeenteraad, Stadsontwikkeling en de fanclub van de Bijenkorfsteentempel
- 2017 Supervisor Adriaan Geuze steunt initiatief om Bijenkorfsteentempel terug te brengen naar de Coolingsingel
- 2018 Via een unaniem aangenomen motie wordt het College opgedragen om de Bijenkorfsteentempel op de Coolingsingel te (her)plaatsen
- 2019 Met de dienst Stadsontwikkeling wordt de locatie vastgesteld
- 2019 De gevelsteen wordt overgebracht naar restauratiebedrijf Meesters-In in Ameide.
- 2020 Jan Konings ontwerpt in opdracht van het CBK een nieuwe sokkel waarop de Bijenkorfsteentempel geplaatst wordt
- 2021 Ingebruikname vernieuwde Coolingsingel
- 2022 Crowdfundingactie/fondsenwerving wordt succesvol afgerond
- 2023 Opdracht voor restauratie en plaatsing wordt verstrekt aan Meesters-In
- 2024 Onthulling door burgemeester Aboutaleb, Open Monumentendag 14 september

➤ Greg Klaassen van Mesters In restaureert de gevelsteen in Tienhoven aan de Lek. Foto: Jeanette Bronts.

◀ Hendrik van den Eijnde.

Bij het bombardement op 14 mei 1940 werd ook de Bijenkorf geraakt. Twaalf bommen vielen op het dak, eentje drong zelfs door tot in de kelder. Tweederde van het gebouw werd verwoest. De liften lagen uitgebrand onderin de kokers en de vloer was veranderd in een tapijt van gesmolten gloeilampen. In 1960 werd het gebouw gesloopt omdat de Coolsingel werd doorgetrokken en de metro werd aangelegd.

Het gevelkunstwerk, getiteld 'De werkende mens', is vervaardigd door beeldhouwer Hendrik van den Eijnde (1869-1939). De beeldengroep geeft een heroïsch beeld van hoe de koopwaar van over de hele wereld per stoomtrein, oceaanstomer en vliegtuig werd aangevoerd naar het luxe warenhuis. De andere kant van het kunstwerk geeft een stoet figuren weer die van heinde en ver goederen aanvoeren.

Van den Eijnde werd vooral bekend als beeldhouwer van monumenten en gevelversieringen aan woonhuizen en bedrijfsgebouwen maar ontwierp

ook meubels en was een bekend tekenaar en graficus. De geboren Haarlemmer gaf leiding aan het beeldhouwers atelier waar onder andere Hildo Krop en Anton Rädecker werkten. Hij heeft ook beelden vervaardigd voor de Bijenkorf in Den Haag en verder het Scheepvaarthuis in Amsterdam, het voormalige hoofdpостkantoor (nu bibliotheek) in Utrecht. Zijn werk loopt parallel met de bloeitijd van de Amsterdamse School.

PROGRAMMA VOOR DE ONTHULLING OP 14 SEPTEMBER:

- 13.45 Inloop
- 14.00 Start toelichting op het monument en de kunstenaar
- 14.30 Onthulling van de Beeldengroep op de Coolsingel door burgemeester Aboutaleb
- 14.50 Borrel in het theater van Donner

Aanmelden voor de onthulling en de lezing is verplicht. Het aanmeldformulier is te vinden op de website van Roterodamum.

GEORGE BLAKE

HOE EEN LEERLING VAN HET ROTTERDAMS ERASMIAANS GYMNASIUM TOPSPION WERD BIJ DE KGB

DOOR JAAP KOOIMANS

Spionage is van alle tijden. Hoewel mensen met kennis van zaken stevast beweren dat spionage netto niets oplevert, maakt ieder land zich er schuldig aan. Ook Nederland, ook Nederlanders. Denk bijvoorbeeld aan de wereldberoemde 'Mata Hari', pseudoniem van de Friese Margaretha Zelle, die als verleidelijke danseres tijdens de Eerste Wereldoorlog voor zowel de Fransen als de Duitsers spioneerde. Veel minder bekend maar daarom niet van minder statuut was George Behar/Blake.

GEBOREN IN ROTTERDAM

Na de Eerste Wereldoorlog was de joods Britse officier William Albert Behar belast met de repatriëring van achtergebleven Engelse militairen. In Rotterdam werd hij verliefd op Catherina Beijderwellen. Hij nam ontslag uit het leger, trouwde zijn geliefde op 16 januari 1922 en begon aan de Botersloot 'The British Sportshouse'. Al op 11 november van dat jaar werd zoon George geboren. Catharina, van Remonstrantse huize, liet haar zoon dopen in de Remonstrantse kerk aan de Westersingel. George bleek een zeer pientere en leergierige jongen en na de lagere school ging hij 'als vanzelf' naar het Erasmiaans Gymnasium op de Coolsingel. Daar kwam George via zijn godsdienstleraar in contact met het gedachtegoed van Johannes Calvijn. Diens geloofsopvatting 'God is almachtig en alles is al voorbestemd' vond hij veel steviger dan die

'vrijzinnige leer' van de Remonstranten, waarmee hij was opgegroeid.

Thuis leidde het vaak tot discussie en toen vanuit Egypte het aanbod van zijn tante kwam om een tijdje in Caïro te komen wonen, greep George dat met beide handen aan. Zijn tante, de zus van zijn vader, was getrouwd met de zeer rijke Joodse bankier Henri Curiel. Het gezin bewoonde een paleis met vele bedienden. George werd ingeschreven op een Franse privéschool en kreeg les op hoog niveau. Hij keek zeer op tegen zijn twee oudere studerende neven Henri en Raoul. Henri was aanhanger van het communisme (later zou hij de communistische partij van Egypte oprichten) en nam George mee naar de sloppenwijken van Caïro en liet hem zien hoe de 'gewone' mensen daar leefden. Het maakte zeer diepe indruk op hem. Tijdens de zomervakanties reisde George stevast terug naar Rotterdam.

^ In januari 2021 verscheen 'de vrolijke verrader' van de hand van schrijver en journalist Simon Kuper.

<< De Remonstrantse kerk aan de Westersingel.

< Het Erasmiaans Gymnasium op de Coolsingel.

► De omgeving van de Botersloot, waar George opgroeide, was na 14 mei 1940 geheel verwoest.

NAAR ENGELAND

Toen Nazi-Duitsland op 1 september 1939 Polen binnenviel, dreigde er al snel opnieuw een wereldoorlog. Voor George leek het verstandig om daarom naar Rotterdam terug te keren in het ogenschijnlijk veilige en 'neutrale' Nederland. Echter, toen kort na de Duitse inval de bommen op 's werelds grootste havenstad vielen, werd ook het woonhuis en het bedrijf van de familie Behar compleet verwoest. Het in allerijl gevluchte gezin overleefde het bombardement ternauwernood.

Door haar huwelijk met William Behar, die inmiddels was overleden, had de moeder van George het Britse staatsburgerschap verkregen. Op 15 mei vertrok ze, 'op het nippertje' per schip naar Londen. George bleef bewust achter omdat hij zich bij het verzet wilde aansluiten. Via contacten van zijn oom kwam hij terecht bij de verzetsgroep 'Vrij Nederland'. Met zijn jeugdige voorkomen verrichtte hij als 17-jarige vele koeriersdiensten waarbij hij als 'schooljongen' rondfietste. George was fel gekant tegen het gebruik van geweld en toen er binnen de groep discussie ontstond over voorgenomen liquidaties van hoge NSB'ers en Duitse officieren voorzag hij represaillemaatregelen op onschuldige burgers. Hij was er zo op tegen dat hij besloot de groep te verlaten en naar Engeland uit te wijken. Via België en Frankrijk bereikte hij het neutrale Spanje en vandaar reisde hij door naar Engeland waar hij met z'n familie werd herenigd. Vanwege zijn Britse nationaliteit kreeg hij een plek aangeboden op de officiersopleiding van de Royal Navy en stroomde dankzij zijn ambitie, intelligentie en inzet vervolgens door naar de Secret Intelligence Service (SIS), de Britse geheime dienst. Zijn joodse achternaam Behar leverde vaak pesterijen op en derhalve werd besloten de familienaam Behar te wijzigen

in het Engelse 'Blake'. In 1945 behaalde George de officiersrang van kapitein. Gezien zijn talent voor talen werd hij door de SIS naar de universiteit van Cambridge gestuurd waar hij een intensieve studie Russisch volgde en daarin cum laude afstudeerde.

NAAR KOREA EN RETOUR LONDEN

In de zomer van 1950 brak in Korea de burgeroorlog uit tussen het communistische noorden en het liberale zuiden. Engeland was neutraal en Blake werd eind herfst onder de dekmantel van de functie 'vice-consul' als spion naar Noord-Korea gestuurd. Echter toen Engeland de zijde van de USA koos werd deze neutraliteit opgeheven en George als staatsgevaarlijk individu gearresteerd. In gevangenschap was hij getuige van de gruwelijke Amerikaanse bombardementen op civiele doelen. In zijn dromen beleefde hij de bommen op Rotterdam opnieuw. Hij werd regelmatig verplaatst en aanschouwde de enorme armoede in Korea. In gevangenschap kreeg hij een Russische editie van 'Das Kapital' van Karl Marx te pakken. Hij las het boek grondig en raakte er intrinsiek van overtuigd dat het communisme een betere staatsvorm was dan de westerse klassenmaatschappij met de bijbehorende decadentie.

Blake besloot een brief aan de KGB te schrijven waarin hij zich aanbod als dubbelagent. Blake werd toen gevraagd een document op te stellen over de organisatie van de SIS. Hij leverde een stuk waarin hij zo gedetailleerd mogelijk alles prijs gaf wat hij wist, inclusief alle relevante namen. Dit was echter slechts een test. De KGB was namelijk al lang volledig op de hoogte, dit dankzij een andere Britse overloper 'Kim Philby', die al sinds 1934 voor de Russen spioneerde.

Blake werd geschikt bevonden en met enkele ande-

re Britten uitgewisseld voor Noord-Koreaanse gevangenen. Op 1 april 1953 kwam hij in Londen aan waar hij op het vliegveld feestelijk werd opgewacht door grote menigte onder wie zijn moeder.

DUBBELSPION BLAKE EN DE TUNNEL IN BERLIJN

Blake keerde als held terug bij de SIS waar hij direct een leidinggevende functie kreeg. Zijn eerste ontmoeting met de KGB was in het najaar in Den Haag. In korte tijd fotografeerde Blake met zijn kleine Minox-camera alles waar hij maar bij kon komen en speelde deze informatie meteen door naar de KGB.

Bij de SIS werd Blake verliefd op zijn secretaresse 'Gilian Allen'. In oktober 1954 trouwde het stel en in januari 1955 werd Blake naar West-Berlijn gestuurd, waar hij als hoofd van de Berlijnse sectie van MI6 werd aangesteld.

Blake werd in vertrouwen genomen door de Amerikaanse geheime dienst die in het diepste geheim een tunnel hadden aangelegd, die ruim 600 meter DDR-gebied inliep en eindigde onder de KGB-kazerne. In deze tunnel hadden telefoonspecialisten alle verbindingen afgetapt en ieder gesprek werd afgeluisterd.

Blake verraadde deze tunnel direct aan de KGB. Die zat echter met een groot dilemma: als de tunnel meteen werd ontmanteld zou dat het einde van de spionage-carrière van Blake betekenen. Besloten werd om niet in te grijpen. Wél werd alle communicatie vanaf dat moment flink gemodificeerd zodat er geen vitale info het westen zou bereiken.

De tunnel bleef nog 11 maanden in functie waarna deze 'zogenaamd toevallig' door de Russen werd ontdekt. Het nieuws werd met zeer grote verontwaardiging wereldkundig gemaakt en journalisten werden uitgenodigd om met eigen ogen te aanschouwen hoe 'onbetrouwbaar' die Amerikanen waren.

ONTMASKERING

Toen Blake's eerste zoon 'Anthony' werd geboren keerde hij in 1957 terug naar Londen en aanvaardde daar een hoge bureaufunctie bij de SIS. Vanuit Londen verraadde Blake wederom alles wat maar van enige relevantie was: de NAVO-afspraken, economische informatie én het gehele Britse agentennetwerk, wat o.a. resulteerde in de arrestatie en liquidatie van 42 Westerse agenten die achter het 'ijzeren gordijn' actief waren.

Na de geboorte van Blake's tweede zoon 'James' werd George door de SIS naar Libanon gestuurd, om daar in Beiroet Arabisch te gaan studeren aan het 'Middle east Center for Arabic Studies'.

Blake was al vanaf dag één van z'n carrière als dubbelspion bang voor ontmaskering.

Eind maart 1961, toen Blake inmiddels ruim 8 jaar als dubbelspion actief was, werd hij gevraagd om met grote spoed naar Londen terug te keren. Zijn intuïtie gaf hem in dat het 'mis' was, maar hij keerde niettemin terug naar Londen.

Bij de SIS was enkele weken eerder Michael Goleniewski aangekomen die adjunct-chef van de militaire contraspionage van Polen was geweest. Deze Goleniewski beweerde de identiteit van een Britse dubbelspion te kennen. Alle sporen wezen inmiddels naar Blake.

Blake werd verhoord en gaf ruiterlijk toe dat hij al jaren voor de Russen spioneerde. Hij legde een volledige bekentenis af, maar maakte een duidelijk statement: Ik heb er nooit een cent voor gekregen – ik deed het uitsluitend uit idealisme! Daarbij geholpen door zijn rotsvaste overtuiging dat het zijn 'goddelijke taak' was geweest.

VEROORDELING, GEVANGENIS ÉN ONTSNAPPING

De rechter legde hem 42 jaar gevangenisstraf op, de langste straf ooit in Engeland gegeven. Blake kwam terecht in de Wormwood Scrubs gevangenis in Londen. In de gevangenis was Blake populair bij de andere gevangenen. Hij adviseerde velen over o.a. de procesgang en bood hulp met het schrijven van brieven. Blake wilde vanaf dag één ontsnappen, maar hij realiseerde zich terdege dat hij zeer goed in de gaten werd gehouden. Na enkele jaren verslapt de houding van de bewakers.

In de gevangenis had Blake vriendschap gekregen met de Ier en vredesactivist Sean Bourke. Nadat

Logo van de KGB. Bron Wikipedia

George Blake aan het einde van zijn leven in de tuin van zijn Datsja. Foto Simon Kuper

Bourke was vrijgelaten bezocht hij Blake regelmatig om zijn ontsnapping voor te bereiden. Het plan was om bij extreem slecht weer over de gevangenismuur te klimmen via een touwladder die Bourke op een afgesproken tijd en plaats zou toewerpen. Aldus geschiedde en na vijf jaar lukte het Blake, om zo de gevangenis te ontvluchten. Bourke had vlakbij de gevangenis een appartement gehuurd waar Blake kon verblijven. Samen met twee andere ex-gevangenen, Michael Randle en Pat Pottle werd een plan beraamd hoe Blake Engeland zou kunnen verlaten. De eerste weken na de ontsnapping werden de grenzen zeer goed bewaakt maar ook daar verslapte al snel de aandacht. In de zelfgebouwde camper van het echtpaar Pottle werd Blake 'verstop't' in een kist waar Pottle's kleine zoontjes vrolijk op zaten te spelen. In de Kerstvakantie van 1966 ging het echtpaar op vakantie naar Frankrijk. De overtocht Dover-Calais leverde geen problemen op en via Frankrijk en Duitsland reden ze naar Berlijn en daar nam Blake afscheid. Aan de DDR-grens maakte hij zich bekend en vroeg naar z'n KGB-contact. Op 23 december kwam hij in Moskou aan.

HET LEVEN IN RUSLAND

Blake werd met alle eerboden ontvangen. Hij kreeg de beschikking over een mooi appartement in het centrum van Moskou én een huishoudster die voor

hem zorgde. De KGB regelde zelfs dat z'n moeder kon overkomen. Hoewel Blake nooit eerder in Rusland was geweest, bleek het leven in Moskou verre van paradijselijk. In z'n autobiografie schreef Blake hierover: "Na een week Moskou, wist ik al dat deze vorm van communisme de grootste teleurstelling uit mijn leven was. Reden: de mensen zijn niet anders dan elders."

Hij constateerde lethargie en corruptie, zag overal slecht onderhouden vervelende panden, lege winkels en lange rijen mensen op plekken waar wel iets te krijgen was. In Moskou raakte hij goed bevriend met o.a. uitgever/journalist Derk Sauer die verjaardagen en Sinterklaas meevierde.

EPILOOG

De moeder van Blake, die door de jaren heen frequent naar Moskou op bezoek kwam, was inmiddels 98 jaar en opgenomen in een Remonstrantse verzorgingshuis 'Termaat' in de Rotterdamse wijk Kralingen. Hoewel de KGB voor hem een reis wilde organiseren met een vals paspoort, durfde Blake het niet aan. Te bang om weer te worden gearresteerd. Derk Sauer onderhandelde nog met premier Ruud Lubbers, maar die gaf aan dat als de Britten om z'n uitlevering zouden vragen hij daar niet van zou kunnen afwijken. Op 19 december 1993 kwam Blake's moeder te overlijden. Later bleek dat zowel de BVD als de Britse MI6 het Termaathuis nauwlettend in de gaten hielden.

Journalist Han Olink van het VPRO-radioprogramma OVT heeft in het jaar 2000 George Blake in Moskou langdurig geïnterviewd. Op de vraag of het hem allemaal wel waard was geweest antwoordde Blake: Ja! Het was misschien een utopie, maar ik denk dat het toch de moeite waard is geweest.

Podcast

George Blake NPO - VPRO Programma OVT van Han Olink (2000)

Bronnen / literatuurlijst

Simon Kuper *De vrolijke verrader* (2021)
 George Blake *Geen andere weg* - autobiografie (1990)
 Michael Randle & Pat Pottle *The Blake escape – How we freed George Blake and why* (1989)
 Phillip Knightley *Philby spion uit overtuiging* (1988)
 Peter Wright *Spy Catcher* (1987)
 Sean Bourke *De ontsnapping van George Blake* (1970)
 Harold Philby *Mijn geheime oorlog* (1969)

◀ George Blake viert zijn 90e verjaardag in Rusland. Bron The Daily Telegraph

◀ Derk Sauer aan het ziekbed van George Blake. Foto privé-collectie Derk Sauer

Op de website van Rotterdam staan 2 filmpjes over George Blake. Scan de QR-code om ze te bekijken.

HALTE HAUSDORFF BRENGT DE JOODSE GESCHIEDENIS VAN ROTTERDAM TOT LEVEN

David Hausdorff werd in 1901 in het Scheepvaartkwartier geboren als zoon van de uit Pruisen afkomstige Saul Hausdorff, die zich in 1883 op 28-jarige leeftijd als graanhandelaar in Rotterdam vestigde. Zijn moeder H       Bondi kwam uit Wenen. David groeide op in een welgesteld orthodox-Joods gezin met drie oudere en twee jongere zusjes. De kinderen gingen naar openbare scholen, wettelijk was toegestaan dat Joodse kinderen op zaterdag vanwege sjabbat mochten verzuimen. Rotterdam had een levendige Joodse gemeenschap waarvan het merendeel was aangesloten bij de Nederlands-Isra      sche Gemeente. Saul Hausdorff werd in 1889 in de kerkenraad gekozen, het belangrijkste bestuurlijke orgaan in de Joodse gemeenschap, waarvan hij zesendertig jaar lid zou blijven.

DOOR TRIX VAN BENNEKOM, FOTO'S UIT BOEK HALTE HAUSDORFF

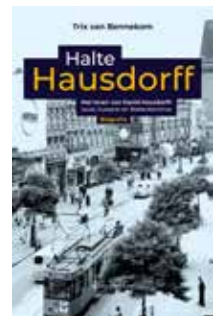
EEN JONGEN VAN DE RIVIER

De jonge David was een jongen van de rivier. Hij behoorde tot de laatste generatie kinderen die opgroeide in het historische, schilderachtige Rotterdam waar, ondanks de eerste dempingen, havens en stad nog        geheel vormden. Overal was water. De kinderen Hausdorff leerden dan ook al op vijfjarige leeftijd zwemmen en doken op warme zomerdagen in de Maas. Zijn hele jeugd liep David in de vroege ochtend bijna dagelijks vanuit de Westerstraat naar de synagoge aan de Boompjes. De in 1725 ingewijde synagoge werd in heel Europa beschouwd als een juweeltje, op 14 mei 1940 verwoestte het Duitse bombardement het gebedshuis. David hield van de drukte op de Maas, van de kleine sloepen met roeiers tot de imposante

stoomschepen van de Holland Amerika Lijn. Hij stak regelmatig met zijn vader in een bootje de rivier over naar de Rijnhaven om te kijken naar het laden en lossen van graanschepen.

DOKTER HAUSDORFF

Al op jonge leeftijd wist David dat hij later dokter wilde worden, het was dan ook vanzelfsprekend dat hij in 1913 toelatingsexamen deed voor het Erasmiaans Gymnasium, gehuisvest in een statig pand aan de Coolvest, nu de Coolsingel. Hij studeerde geneeskunde in Utrecht en deed zijn coschappen in het Nederlands-Isra      sch Ziekenhuis aan de Nieuwe Keizersgracht in Amsterdam. In dit grote ziekenhuis werden vooral de armen uit de oude Jodenbuurt verpleegd en behandeld. Een

Bij de Rotterdamse uitgeverij Studio Rashkov is een biografie verschenen over de Joodse huisarts David Hausdorff (1901-1990). De biografie is geschreven door journalist Trix van Bennekom en gaat niet alleen over het leven van Hausdorff maar brengt ook de ooit zo belangrijke Joodse gemeenschap tot leven.

  De jonge arts David Hausdorff.

  David (1901) met zijn jongere zusjes Lydia (1906) en Amalie (1904).

   De Boompjes met in het midden de synagoge.

belangrijke leerschool. Hoewel al snel bleek dat Hausdorff een buitengewoon talent had om met jonge patiëntjes om te gaan, besloot hij zich na zijn artsexamen niet te specialiseren als kinderarts, maar koos voor een bestaan als huisarts. Een roeping. De huisarts was degene die het hele gezin als patiënt had, wist hoe mensen woonden, of er geregelde inkomsten waren en die de bevallingen deed. De medische vertrouwensman van het gezin. Een rol die David Hausdorff op het lijf was geschreven. In 1930 vestigde de jonge dokter zich op West-Kruiskade 6A waar hij tot 1978 zou wonen en werken. Hij bouwde een grote praktijk op met Joodse en niet-Joodse patiënten. Een deskundig en gerespecteerd arts, conducteurs van de RET riepen de halte voor zijn deur om als Halte Hausdorff. Zijn meest bijzondere patiënt was Rigardus Rijnhout, beter bekend als de Reus van Rotterdam, die vlakbij in de Gouvernestraat woonde.

JAREN DERTIG

Hausdorff trad in 1931 in de voetsporen van zijn vader als lid van de kerkenraad. Ook werd hij bestuurslid van het Joodse Ziekenhuis aan de Schietbaanlaan. In 1935 trouwde David met de in 1912 geboren Hilde Gradenwitz, dochter van een handelaar in wol uit Berlijn. Hilde studeerde net als haar oudere zusje Edda medicijnen aan de universiteit van Berlijn, totdat de zusjes na de machtsovername van Hitler in 1933 als Joodse studenten gedwongen werden de universiteit te verlaten. Hilde werd geen dokter, maar doktersvrouw. De grote geschiedenis ging een steeds grotere rol spelen. Na de Kristallnacht raakte de familie van David en Hilde in Duitsland en Oostenrijk op drift, de dokterswoning aan de West-Kruiskade werd een toevluchtsoord voor vele ontheemden.

DE MEIDAGEN

Het gezin-Hausdorff zat aan tafel toen op 14 mei 1940 de sirenes van het luchtalarm klonken,

^ David Hausdorff begon zijn praktijk als huisarts op nr. 38a, maar verhuisde na korte tijd naar nr. 6 op dezelfde West Kruiskade.

> David en Hilde bij hun verloving.

▼ Het huis van Hausdorff na de oorlog. Achter het balkon bevond zich de wachtkamer.

Hausdorff keek uit het raam en zag hoe de lucht vol was met vliegtuigen. Buurman Jan Metz riep dat ze mee moesten komen naar de grote winkel van het bedrijf op de hoek van de Mathenesserlaan en de Nieuwe Binnenweg, waar in de grote kelder onder het pand buurtbewoners hun toevlucht hadden gezocht. Hausdorff was ooggetuige toen om 19.00 uur tientallen Duitse tanks en pantservoertuigen via de Nieuwe Binnenweg de Mathenesserlaan opkwamen. Het was hem zwaar te moede, hij realiseerde zich dat voor Joden de situatie nu 'zeer ernstig' was. Rotterdam telde destijds dertig Joodse medici. Twee oogartsen en een collega-huisarts pleegden die dag zelfmoord.

DE JODENVERVOLGING

In 1941 woonden in Rotterdam 11.006 Joden. Deze groep werd op grond van de rassenleer van de nazi's onderscheiden in 8368 voljoden, 1871 halfjoden en 767 kwartjoden. De voljoden, in heel Nederland 140.000, stonden bloot aan vervolging. Om te beginnen raakten zij hun werk kwijt. Zo mocht Hausdorff vanaf 1 mei 1941 geen niet-Joodse patiënten meer behandelen en kreeg hij als Joodse arts ontslag bij het consultatiebureau waar hij één dag in de week werkzaam was. Als Joodse artsen toevallig in de buurt waren als er op straat een ongeluk gebeurde of iemand onwel werd, dan mochten zij alleen eerste hulp verlenen die niet verder ging dan de hulp die een EHBO'er gaf; voor verdere medische behandeling moest worden gewacht totdat een Arische arts op de plek des onheils aanwezig was. Anderhalf jaar stortte de bezetter vele verordening-

gen over de Joden uit om hen te isoleren van de samenleving. Joodse leerlingen moesten van school, in allerijl richtte de Joodse Raad voor Rotterdam Joodse scholen op. Joden werden beroofd van hun geld en bezittingen, mochten bijna nergens meer komen en moesten een Jodenster dragen. Eind juni 1942 deelde de bezetter mee dat alle 140.000 Joden Nederland zouden moeten verlaten om in kampen in Polen dwangarbeid te verrichten. Het eerste transport vanuit Rotterdam vond plaats op 30 juli 1942, de verzamelplaats was Loods 24 aan de Stieltjesstraat.

Twee dagen voor het eerste transport stelde de Joodse Raad David Hausdorff aan als hun medisch adviseur. Zieken bleken namelijk vrijgesteld van transport, de Duitsers waren panisch voor besmettelijke ziekten. Het was de taak van Hausdorff, die vloeiend Duits sprak, om de SS'er die in Loods 24 de leiding had, te overtuigen om zieken of mensen die om andere reden niet 'transportfähig' waren van de lijst te schrappen. Als medisch adviseur had Hausdorff te maken met beruchte oorlogsmisdadigers als Ferdinand aus der Fünt en Franz Fischer. Na het onderduiken van dokter Meijer Pool in april 1943 was Hausdorff de laatste Joodse medicus in Rotterdam. Na een waarschuwing van het verzet dat de Sicherheitsdienst op het punt stond hem te arresteren, dook Hausdorff op 23 augustus 1943 met zijn vrouw en drie kleine kinderen onder bij het streng katholieke echtpaar Ruigrok aan de Holyweg in Vlaardingen. Daar was al het Joodse gezin Van Dijk, patiënten van Hausdorff, ondergedoken. De twee ouderparen en vier kleine kinderen keerden

na de bevrijding – ernstig vermagerd door de Hongerwinter – behouden terug naar Rotterdam.

WEDEROPBOUW

De Holocaust richtte een slachting aan in de familie Hausdorff. Ook honderden patiënten en talloze vrienden en bekenden werden vermoord. Hausdorff beschouwde zijn redding als een opdracht om het Jodendom in zijn omgeving nieuw leven in te blazen. Dat deed hij vanaf de eerste dag dat hij terug was. Hij werd voorzitter van de Joodse Coördinatie Commissie die zich bezighield met de opvang van overlevenden uit kampen of onderduik en onderhandelde met de gemeente Rotterdam om te zorgen dat Joden weer huizen en spullen kregen. Als arts stond hij overlevenden medisch bij. Zijn jongste zus Lydia overleefde Auschwitz, haar man werd vermoord, hun drie kinderen overleefden in onderduik. David en Hilde namen Lydia in huis, een bijzonder gezin met één vader, twee moeders en uiteindelijk acht kinderen – Hilde beviel na de oorlog nog van twee dochters.

Niet alleen waren duizenden Joodse Rotterdammers vermoord, ook het eeuwenoude Joodse leven in de havenstad was weggevaagd. Als een van de weinige overlevenden van de kerkenraad zette Hausdorff zich in voor de wederopbouw van de gedecimeerde Joodse gemeente. Hoogtepunt was de inwijding van een nieuwe synagoge in 1954 aan het A.B.N. Davidsplein. Uiteindelijk zou Hausdorff tot aan zijn pensionering in 1978 de functie van voorzitter van het dagelijks bestuur van de Joodse gemeente vervullen. In februari dat jaar nam hij afscheid van zijn laatste duizend patiënten en verhuisde met Hilde naar Antwerpen waar hun twee jongste dochters woonden.

Hausdorff had nu alle tijd voor zijn grote hobby: Joodse geschiedenis. Zo beschreef hij de Joodse geschiedenis van zijn geboortestad in de platenatlas *Jizkor* en leverde bijdragen aan verschillende edities van het Rotterdams Jaarboekje. In 1990 overleed Hausdorff 'na een leven ten behoeve van de medemens en de Joodse gemeenschap' in Antwerpen. Met zijn biografie *Halte Hausdorff* is de markante Rotterdamse dokter nu zelf geschiedenis geworden.

^ De nieuwe synagoge aan het A.B.N. Davidsplein werd ingewijd in 1954.

<v Het onderduikadres aan de Holyweg 4 in Vlaardingen.

>v Brand in het gedeeltelijk verwoeste ziekenhuis na het bombardement.

EÉN STAD, ZEVEN BURGEMEESTERS VAN OUD TOT ABOUTALEB

Ter gelegenheid van het afscheid van burgemeester Aboutaleb heeft Stadsarchief Rotterdam een foto-expositie samengesteld die tot 31 oktober 2024 te zien is langs de roltrappen van de Maastunnel. Verdeeld over de noord- en zuidzijde van de Maastunnel zijn 40 verschillende foto's te zien. De foto's laten een divers beeld zien van het veelzijdige burgemeestersambt. Een prachtige tijdreis, met veel herkenning voor Rotterdammers.

DOOR CORINNE LAMPEN

^ Burgemeester Aboutaleb, oud-burgemeester Opstelten bekijken, staand op de roltrap, samen met enkele fotografen en stadsarchivaris Jantje Steenhuis de foto-expositie.

> Burgemeester Aboutaleb open- de samen met zijn voorganger Ivo Opstelten de expositie in de Maastunnel op woensdag 26 juni 2024. Foto's Tim van der Post, Stadsarchief Rotterdam.

GESCHIEDENIS VAN DE BURGEMEESTER

“... Het stedelijk bestuur werd in naam van de landsheer uitgeoefend door een schout, zeven schepenen en twee raadslieden of raden; voor deze laatste twee functionarissen raakte omstreeks het einde van de 14^e eeuw de benaming ‘burgemeester’ in zwang. ...” In die tijd waren er meerdere burgemeesters. uit het boek ‘Stad van Formaat’ (deel 1 op pagina 58):

Rond 1430/1435 werd een (bestuurs)lichaam van zo’n 40 personen geïntroduceerd (vroedschap), waar de een burgemeester onderdeel van was.

Rond 1807 kwam er een nieuwe bepaling: 1 burgemeester, 24 vroedschappen en 4 wethouders voor de stad.

Na 1813/1815 komt er een continue reeks van burgemeesters, dat heeft natuurlijk te maken met de hervormingen op staatsrechtelijk gebied.

Burgemeester Aboutaleb voegt zich na zijn afscheid bij zijn zes voorgangers die de stad sinds de Tweede Wereldoorlog hebben gediend. Zeven burgemeesters, zeven karakters, één stad. De ambtperiodes hadden hun specifieke dynamiek: van puin ruimen tot huldigingen. Nooit zonder slag of stoot, altijd uitdagend en spannend.

Van iedere burgemeester sinds 1945 zijn foto’s geselecteerd: Oud, Van Walsum, Thomassen, Van der Louw, Peper, Opstelten en Aboutaleb. Je ziet de burgemeester veranderen met de tijd.

Zij worden minder formeel, maar dragen altijd de ambtsketen. In de foto-expositie zie je de burgemeesters in hun werkkamer, op bijzondere momenten, met leden van het Koningshuis en uiteraard op de foto met Rotterdammers. Je ziet tegelijkertijd de stad en zijn bewoners veranderen.

Van de volgende fotografen zijn foto’s geselecteerd: Karel Adelmund, Max van Essen, Ary Groeneveld, (Fo)Ton den Haan, Carel van Hees, Erich Hof, Rhalda Jansen, Arie Kievit, Tom Kroeze, Cees Kuiper, Jerry Lampen, Robert Lantos, Kees Molkenboer, Peter Molkenboer, Zier Oosterwijk, Tim van der Post, Bob van Rhijn, Enno Rippma, Frank de Roo, Jaap Rozema, Hans Tak, Robin Utrecht, Leunis Verlinde, Hans Vrijmoet.

Op de volgende pagina’s staat een selectie van de tentoongestelde foto’s. Bent u niet in de gelegenheid om de expositie te bezoeken? De foto’s zijn ook te zien op de website van het stadsarchief: stadsarchief.rotterdam.nl

^ Impressie van een zijde van de foto-expositie langs de roltrappen van de Maastunnel.

▼ Burgemeester Aboutaleb, oud-burgemeester Opstelten bekijken, staand op de roltrap, samen met enkele fotografen en stadsarchivaris Jantje Steenhuis de foto-expositie. Foto's: Tim van der Post, Stadsarchief Rotterdam.

1938 – 1941 /
1945 – 1952: Pieter Oud (VVD)
1952 – 1965: Gerard van Walsum (PvdA)
1965 – 1974: Wim Thomassen (PvdA)
1974 – 1981: André van der Louw (PvdA)
1982 – 1999: Bram Peper (PvdA)
1999 – 2008: Ivo Opstelten (VVD)
2009 – 2024: Ahmed Aboutaleb (PvdA)

▲ 19 mei 1952

Tijdens Opbouwdag wandelt een gezelschap door de nieuwe Weena-tunnel. Vooraan lopen onder andere mr. K.P. van der Mandele (met hoed), burgemeester mr. P.J. Oud, ir. J.A. Tillema en wethouder J. Meertens. Op de achtergrond het Groothandels-gebouw. Foto: fotopersbureau E.A. Hof (4282_XXXIII-821-2, collectie Stadsarchief Rotterdam)

◀ Omstreeks 1960

Portret van burgemeester Van Walsum langs de kade van de Maas-haven. Op de achtergrond lossen graanzuigers de lading van een schip.

Foto: Tom Kroeze / auteursrechthouder Johan Aarssen Fotografie (4031_P-008424-23, collectie Stadsarchief Rotterdam)

◀ 1 januari 1969

Burgemeester Thomassen schrijft met krijt op een bord dat mevrouw Thomassen griep heeft. Ondanks dat zij niet aanwezig is bij de traditionele nieuwjaarsreceptie in de burgerzaal van het stadhuis, wenst de burge-meestersvrouw iedere bezoeker van de receptie een 'goed 1969'. Foto: Ary Groeneveld (4121_21225-1-2, collectie Stadsarchief Rotterdam)

➤ 1 juli 1981

De opening van de Willemsbrug door Koningin Beatrix en prins Willem Alexander. De kroonprins onthult op aanwijzing van burgemeester André van der Louw de gedenkplaque. Hierbij werd een scheepshoorn in werking gesteld; dit sein werd door vele scheepshoorns en stoomfluiten overgenomen. Foto: Max van Essen (4100_1981-2303, collectie Stadsarchief Rotterdam)

◀ 1 mei 1995

Fred Piek en Wim Kerkhof van The Amazing Stroopwafels presenteren samen met Nico Haasbroek (hoofdredacteur van RTV Rijnmond) de CD 'Rotterdam Bevrijd'. Burgemeester Peper neemt het eerste exemplaar in ontvangst. De CD bevat bekende liedjes uit de tijd van de bevrijding plus een geluids-

collage van opnamen, die de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten maakten ten tijde van de bevrijdingsfeesten in Rotterdam. Daarnaast componeerden The Amazing Stroopwafels als eerbetoon aan de stad en haar bewoners het nummer 'De Grote Leegte'. Foto: Cees Kuiper / De Persgroep (4190_4-113, collectie Stadsarchief Rotterdam)

▲ 20 november 1999

Op initiatief van Unicef debatteert burgemeester Opstelten in de bibliotheek aan de Hoogstraat met leerlingen van de basisscholen de Regenboog en de

Vierambacht en Andries van der Vlerk over de rechten van het kind. Foto: Leunis Verlinde (4100_2000-784, collectie Stadsarchief Rotterdam)

▲ 15 mei 2023

Burgemeester Aboutaleb, aanvoerder Orkun Kökçü en coach Arne Slot lopen door de gangen van het stadhuis richting het balkon voor de huldiging van Feyenoord na

het winnen van de 16e landstitel. Foto: Frank de Roo (beeldbank gemeente Rotterdam)

SPECIAL

Erfgoed op een andere manier beleven: Open Monumentendag Rotterdam wil verrassen.

Het is in monumentenland inmiddels het stokpaardje van Rotterdam; door onverwachte samenwerkingen monumenten in een verrassende nieuwe context plaatsen. Verfrissend voor het trouwe publiek en een duwtje in de rug voor nieuwe doelgroepen om kennis te maken met het Rotterdamse erfgoed. Dit jaar geholpen door het landelijke thema: 'Onderweg! – Routes, netwerken en verbindingen'.

Kijk in het weekend van 14 en 15 september 2024 niet raar op als er opeens iemand over de hoofden van het publiek springt op historische scheepswerf De Koningspoort. Freerunners van Rotterdam Street Culture Week zetten in de Oude Haven hun parcours uit voor een heuse freerunwedstrijd. "Ieder jaar interpreteren we het thema zo breed mogelijk. Dit jaar is dat 'Onderweg!'. En als freerunnen geen verrassende manier is om van A naar B te komen?! En dan ook nog omringd door ons varende erfgoed." Mooier wordt het niet, aldus projectcoördinator Ericia de Fatima. Ook in de Waalse Kerk en het Koopmanshuis wordt er programma gemaakt samen met RSCW.

Foto's: Eric Fecken

MONUMENTENROUTE: Zoals ieder jaar is er weer een vrolijke nieuwe monumentenroute, die je dit jaar niet fietsend maar met het Rotterdamse OV doet! De route vind je bijgevoegd op de volgende pagina's in deze Kroniek en is het hele jaar door leuk om te doen.

Behalve een creatieve interpretatie van het thema zijn er ook meer letterlijke interpretaties te vinden in het bomvolle programma van het Rotterdamse monumentenweekend. Zo is er een rondleiding langs monumentale bruggen, een openluchtlesing op station Hofplein, speelt een symfonieorkest 'De Nieuwe Wereld' op het ss Rotterdam.

Daarnaast staat ook het concept van de Open Monumentendag weer als een huis: Rotterdamse monumenten open de deuren voor publiek. En dat zullen meer dan 60 monumenten dan ook doen. Naast de vertrouwde panden is er ook een aantal nieuwkomers in het programma. Ga langs bij het herenhuis aan de Schiekade 77, het Lucy Havelaarhuis, Loodswezen, of de Wyt-drukkerij. Of bezoek de Rotterdamsche Zeilvereeniging, waar in het kader van het Van Tijen jaar extra aandacht is voor architect Willem van Tijen. Nieuwsgierig naar de rest van het programma? Kijk op www.ondrotterdam.nl!

Onderweg! Routes, netwerken en verbindingen

Waar onze andere monumentenroutes vaak inzoomen op een specifiek stadsdeel, maken we in deze route kennis met enkele verschillende wijken én de ontwikkeling van de stad als geheel. Dat Rotterdam een havenstad is weten we, maar hoeveel zie je daarvan terug in de dagelijkse infrastructuur, binnen en buiten het centrum? Daarnaast krijgen we met deze route een beeld van de evolutie van hoogbouw in de stad. Een evolutie die, zoals we zullen zien, nog volop aan de gang is.

Als we het over 'routes, netwerken en verbindingen' in Rotterdam hebben, dan zijn de oeververbindingen over en onder de Maas natuurlijk niet te negeren. De Erasmusbrug en de Maastunnel zijn daarom een integraal onderdeel van deze route; méér dan een manier om van de ene interessante plek naar de andere te komen!

Tijdens de route wandelen we in totaal zo'n 4 kilometer. Daarnaast maken we uitvoerig gebruik van het openbaar vervoersnetwerk van Rotterdam. De tram-, bus- en metroritjes voor deze route kosten in totaal rond de €4,-. Je kunt onderweg inchecken met je OV-kaart, contactloze pinpas of credit card óf een mobiele telefoon waarmee je contactloos kunt betalen.

Kleurcode: **rijksmonument**, **gemeentelijk monument** en **geen monumentstatus**

Start Stationsplein

Voordat we in de tram stappen, kijken we op het Stationsplein even om ons heen. Het ontwerp van het **Station Rotterdam Centraal** is een samenwerking tussen Benthem Crouwel Architects en MVSA Architects en werd in 2014 officieel geopend door koning Willem-Alexander. De opvallende metalen gevel riep de associatie op met het aluminium bakje waarin het Rotterdamse gerecht kapsalon traditioneel wordt geserveerd, waardoor het gebouw de bijnaam 'Station Kapsalon' kreeg. Het huidige stationsgebouw vervangt het voormalige gebouw van architect Sybold van Ravesteyn uit 1957, dat door 50 jaar stadsgroei te klein was geworden. Van het oude station zijn de gevelletters 'Centraal Station', ontworpen door Ravesteyn en de 'Speculaasjes', een set sculpturen van J.H. Baas hergebruikt.

Met je neus naar het stationsgebouw zie je aan de linkerkant het **Groot Handelsgebouw** van architecten Maaskant en Van Tijen, een bedrijfsverzamelgebouw uit 1953 dat een deel van de 388.000 m² aan door het bombardement verloren gegane bedrijfsruimte moest vervangen.

Aan je rechterkant zie je de **Delftse Poort**. Met 41 verdiepingen en een hoogte van 151 meter was de spiegelende toren bij zijn oplevering in 1991 het hoogste gebouw van Nederland. Deze titel behield het gebouw tot 2005, het jaar waarin de woontoren Montevideo op de Kop van Zuid dit stokje (door toevoeging van een enorme ronddraaiende "M" op het dak) nipt overnam.

Tram Lijn 25 Richting Carnisselande Reis mee tot halte Vuurplaat

Na een scherpe bocht naar links, komen we even later aan de linkerkant de **Lijnbaan** tegen. De Lijnbaan, ontworpen door architectenbureau Van den Broek en Bakema, was bij de opening in 1953 de eerste verkeersvrije winkelpromenade ter wereld en is te herkennen aan de grote groene, met gele neon omrande letters bovenhoofds.

Even verder aan de linkerkant zien we de **Bijenkorf**. te herkennen aan de zeshoekige geveltegels. Het gebouw uit 1957 werd ontworpen door de Hongaars-Amerikaanse architect en meubelontwerper Marcel Breuer.

Tegenover de Bijenkorf staat de **Beurs / World Trade Center**. Met de bouw van de laagbouw werd al vóór de Tweede Wereldoorlog begonnen; de groene ellipsvormige toren kwam daar tussen 1984 en 1986 bij.

De tram slaat rechtsaf de Coolsingel op en we zien aan onze rechterkant het voormalige hoofdgebouw van de **Rotterdamsche Bank**, tussen 1911 en 1947 Robaver (Rotterdamsche Bank Vereeniging) geheten. Het gebouw van architect H.F. Mertens kwam in 1949 gereed en huisvest nu boekhandel Donner.

Vlak na de Rotterdamsche Bank zien we links het **Erasmushuis**, ook bekend als het **HBU-gebouw**. Het Erasmushuis stamt uit 1939 en is een ontwerp van Willem Marinus Dudok. In tegenstelling tot het vooroorlogse gebouw van de Bijenkorf, óók aan dit plein gelegen en óók van Dudok, doorstond het Erasmushuis het bombardement op Rotterdam wél in een herstelbare staat.

Vlak achter de HBU krijgen we een doorkijkje naar het 17e eeuwse **Schielandshuis**. Het werd gebouwd in de jaren 1660 als 'paleis' voor het hoogheemraadschap Schieland. In 1811 logeerde de Franse keizer Napoleon Bonaparte hier een aantal nachten.

Vlak voor we de Erasmusbrug opgaan zien we rechts de **Maastorenflat**. Met elf woonlagen op een sokkel en een hoogte van iets minder dan 50 meter was het gebouw van architect Herman Bakker bij de oplevering in 1956 de hoogste woontoren van Nederland. Omdat het uitzicht een factor was die het wonen op deze plek aantrekkelijk moest maken, bevatten de eerste paar verdiepingen geen woningen.

Nu gaan we iets spectaculairs doen: we gaan met tram en al de **Erasmusbrug** over! Door het verschuiven van de Rotterdamse haven naar het westen was de Kop van Zuid eind jaren '80 een troosteloze, industriële barrière tussen Rotterdam Zuid en het centrum van de stad. Het streven was om dit gebied om te toveren tot een nieuw, leefbaar stadsdeel. Bij deze grote ambitie hoorde een brug met allure en in 1996 opende de iconische Erasmusbrug, naar ontwerp van architect Ben van Berkel. De Erasmusbrug is overigens nog géén monument - vind jij dat dit Rotterdamse icoon de monumentenstatus moet krijgen?

Kijk je vanaf de Erasmusbrug naar rechts, dan zie je aan de overkant de **Cruise Terminal**. Het gebouw met het gewelfde dak bestaat uit zes hallen en is de voormalige vertrekhal van de Holland-Amerika Lijn. Vanaf de ingebruikneming van het gebouw in 1949 was dit de plek waar honderdduizenden Nederlanders tijdelijk of permanent naar Amerika vertrokken.

WEETJE: De toenmalige directeur van de Holland-Amerika Lijn, Johan George Reuchlin, was één van de drie Nederlanders die omkwamen aan boord van de RMS Titanic in 1912!

Na de Erasmusbrug stoppen we bij halte Wilhelminaplein, waarna we rechtsaf de Laan op Zuid inslaan. We krijgen een doorkijkje naar het **Poortgebouw** met daarachter de Hef. Het in 1879 opgeleverde Poortgebouw is over de Stieltjesstraat heen gebouwd en diende als hoofdkantoor van de Rotterdamsche Handelsvereniging; het bedrijf van de beroemde en beruchte Rotterdammer Lodewijk Pincoffs.

'**De Hef**' is de bijnaam van de **Koningshavenbrug**; een spoorweghefbrug op de spoorlijn Breda-Rotterdam. De brug is in 1927 in gebruik genomen en lag in het verlengde van het Luchtspoor over de Binnenrotte. Zowel de Hef als het Luchtspoor werden in 1993 overbodig door de aanleg van de Willemsspoortunnel - in tegenstelling tot het Luchtspoor is de Hef bewaard gebleven.

Lopen

Naar metrostation Rijnhaven

Ca. 7 minuten (500 meter)

We stappen uit bij tramhalte Vuurplaat en lopen een klein stukje terug in de richting waar de tram vandaan kwam. Dan steken we de eerste straat links, in de Brede Hilledijk.

Op de hoek van de Laan op Zuid en de Brede Hilledijk vinden we het beeld '**De Handwissel**'. In de tijd dat er nog volop gelost en geladen werd in het havengebied rond de Kop van Zuid en Katendrecht, moesten de scheepsladingen ook aan- en afgevoerd worden. Hiervoor denderden er decennialang goederentreinen over een kriolend netwerk van sporen door de woonwijken op Zuid. Dit beeld van kunstenaar Nico Parlevliet herinnert daaraan.

Je kunt hiervandaan de Brede Hilledijk uitlopen - over de stoep, of 'avontuurlijk' over de dijk. Je moet hiervoor wel even de autoweg oversteken, maar vanaf de dijk heb je een stuk beter zicht op het volgende monument.

En dat volgende monument is: het gebouw van stuwadoorsbedrijf **P. Thomsen & Co.**, in 1903-1904 gebouwd naar ontwerp van de Rotterdamse architect Jacobus Pieter Stok Wzn. (van wie we straks nog meer gaan zien). Het gebouw met de afgeronde hoek en een markant rond torentje met spits deed dienst als woonhuis, pakhuis en kantoorgebouw. Tegenwoordig is het in gebruik als appartementencomplex.

Aan het eind van de dijk zie je rechts **metrostation Rijnhaven**. Hier pakken we de metro. Maar voordat we dat doen, staan we even stil bij het station en de Rotterdamse metro zelf. Station Rijnhaven maakt deel uit van het oudste stukje metrolijn van Rotterdam én Nederland. De lijn, die liep van Rotterdam Centraal tot winkelcentrum Zuidplein, werd in 1968 in gebruik genomen. Met zeven stations en een lengte van nét geen zes kilometer was het maar een kort lijntje. Desondanks werd de Rotterdamse metro gezien als bekroning van de wederopbouw.

Neem in het station de linker (rol-)trap omhoog, daar vertrekt de metro richting Slinge. Loop op het perron vooral door naar achteren; daar heb je een mooi uitzicht over de Rijnhaven met daaraan:

Pakhuis Santos - Met een hoogte van 24,5 meter en een vloeroppervlakte van 5.824 m² was het door J.P. Stok Wzn. en J.J. Kanters ontworpen pakhuis Santos in 1903 het grootste en modernste pakhuis van Rotterdam. In het pakhuis werd Braziliaanse koffie opgeslagen. Na een flinke renovatie en toevoeging van een gouden dakopbouw, zal het Nederlands Fotomuseum hier zijn thuis vinden.

Meelfabriek Latenstein - Het complex uit 1954 is één van de laatste industriële gebouwen op Katendrecht die nog in bedrijf zijn. Tegenwoordig wordt de fabriek gebruikt door graanverwerker Codrico.

De Fenixloodsen - Een complex van twee loodsen die zijn ontstaan uit één loods, de San Franciscoloods van de Holland-Amerika Lijn. De San Franciscoloods was in 1922 met 360 meter één van de grootste loodsen ter wereld, maar door een brand begin jaren '50 stortte het middendeel in. Hierop werd besloten beide restanten van het gebouw te herbouwen als twee aparte loodsen: Fenix I en Fenix II.

Wilhelminapier - De plek waar de Rotterdamse grootstedelijke ambitie letterlijk tot een hoogtepunt komt in een heus bos van wolkenkrabbers. Met ook nog enkele monumenten, zoals **Hotel New York** uit 1901 en pakhuis **'t Leidsche Veem** uit 1898.

Rijnhaven - Op het moment dat deze route uitkomt (zomer 2024) is de Rijnhaven voor een deel gedempt voor de ontwikkeling van een groot park met stadsstrand. Daarnaast is er allerlei hoogbouw gepland, waaronder een 220 meter hoge toren op het Codrico terrein. We kunnen ons alleen maar afvragen hoe het er hier uit ziet als je deze route in 2034 doet!

Metro

Lijn D, E

Richting Slinge

Reis mee tot station Zuidplein

Kijk je rechts uit het raam in de rijrichting van de metro, dan zie je vlak naast het volgende station (Maashaven) de **Maassilo**. De Rotterdamse Graansilo Maatschappij kreeg in 1906 de vergunning voor de bouw van deze silo met een capaciteit van 20.000 ton graan. Als architect zien we J.P. Stok Wzn. weer terug.

Wanneer je in de verte over het water kijkt, dan zie je het **ss Rotterdam** liggen. Het stoomschip werd op 13 september 1958 te water gelaten door Koningin Juliana en voer tot 1997 voor de Holland-Amerika Lijn als oceaanlijner tussen Rotterdam en New York én als cruiseschip. Sinds 2010 is het schip definitief terug in haar thuishaven en voor het publiek geopend als combinatie van museum, hotel en school voor beroepsonderwijs.

Kijk bij het weggrijden van station Maashaven links uit het raam. We zien daar de acht verdiepingen hoge **Dordtselaanflat** uit 1955. De flat heeft acht verdiepingen met elk vijf vierkamerwoningen en een negende verdieping met zeven éénkamerwoningen, voor vrijgezellen. De huur bedroeg tussen de 48 en 52 gulden per maand!

Kijk op het moment dat de metro een flauwe bocht naar links inzet rechts uit het raam. Daar zien we de **Zuidpleinflat**, ontworpen door Willem van Tijen. De flat uit 1949 was het vierde hoge woongebouw van de Rotterdamse architect; de andere zijn de Parklaanflat, de Bergpolderflat en de Plaslaanflat. De Zuidpleinflat was met 44 meter en veertien verdiepingen "de hoogste woon-wolkenkrabber, die Nederland thans heeft", aldus Het Vrije Volk in september 1949.

Bus

Lijn 70

Richting Charlois

Reis mee tot halte Waalhaven Noordzijde

Na vertrek van de busterminal onder Zuidplein komen we door de wijken Carnisse en Oud Charlois. Carnisse heeft veel portiekwoningen uit de jaren '40 en '50, vooral gebouwd om de havenarbeiders te huisvesten. Charlois begon als zelfstandige gemeente en heeft nog een herkenbare oude dorpskern. Wil je meer van Charlois zien? Met onze fietsroute 'Sjaarloos Leeft' maak je kennis met de vele gezichten van deze unieke Rotterdamse wijk. Je vindt deze en nog veel meer andere routes op onze website: www.ondrotterdam.nl/routes.

Lopen

Ca. 32 minuten (2,3 km)

Lopend van de bushalte naar de ingang van de Maastunnel komen we langs de voormalige **Handelscompagnie**, die scheeps- en industrieartikelen produceerde en verhandelde, met daarachter de **RET Garage Sluisjesdijk**. Een plek met veel geschiedenis; sinds 1828 was hier de begraafplaats van de gemeente Charlois. Een kleine 100 jaar later werd de plek aangewezen voor de aanleg van de Waalhaven. De menselijke overblijfselen zijn verplaatst naar de begraafplaats aan de Charloisse Lagedijk, waarna het terrein braak is blijven liggen. De garage werd gebouwd tussen 1940 en 1943. Toen het complex klaar was werd het vrijwel meteen grotendeels gevorderd door de Duitse Wehrmacht; onder andere als verzamelplaats voor tijdens de razzia van 10 en 11 november 1944 opgepakte mannen. Na de oorlog is de bouw van het complex verder voltooid. In de garage werden beschadigde en teruggevonden bussen, die door de Duitsers gestolen en elders ingezet waren, terug in rijdbare staat gebracht. Anno 2024 is de RET van plan de busremise te verplaatsen naar de Beverwaard. De in het voormalige kantoor van de Handelscompagnie gevestigde Veldacademie zet zich in voor behoud van het complex, dat (nog) geen monumentale status heeft.

WEETJE: De busremise van de RET is bij Rotterdammers én niet-Rotterdammers bekend als de werkplek van Jaap Kooiman, de onhebbelijke buschauffeur uit de televisieserie Toen was geluk heel gewoon.

We lopen langs het gebouw, steken de Sluisjesdijk over en lopen min of meer rechtdoor de Sint-Janshaven in. Deze volgen we tot we tegen de Maas aanlopen. Hier gaan we rechtsaf.

De lichtgele bakstenen toren is een **walradarpost**. Om het uit z'n voegen barstende scheepvaartverkeer na de Tweede Wereldoorlog in goede banen te leiden, werd tussen 1953 en 1956 het grootste civiele radarproject ter wereld gerealiseerd. Tussen Hoek van Holland en hier stonden zeven van deze radartorens. Vanaf de jaren '80 is dit systeem vervangen door onbemande radarposten; een aantal van de oude radarposten is nu in gebruik als woning.

We volgen het water naar de **Maastunnel**. De oudste grote verkeerstunnel van Nederland is tussen 1937 en 1942 gebouwd. Boven de grond is de tunnel te herkennen aan de iconische ventilatiegebouwen ontworpen door architect Ad van der Steur. In het kleinere gebouw hierachter gaan we naar binnen en met de roltrap naar beneden. Vervolgens lopen we op 23 meter diepte de rivier onderdoor.

Als we aan de overkant van het water de tunnel weer uitkomen, dan staan we bijna onderaan de **Euromast**. De Euromast werd in 1960 gebouwd, ter gelegenheid van de internationale tuinbouwtenoonstelling Floriade. De door Huig Maaskant ontworpen toren was met 107 meter het hoogste gebouw van Rotterdam. Tien jaar later was de toren ingehaald door andere bouwwerken en werd er besloten om de Euromast uit te breiden met de zogenaamde Space Tower. In 1983 werd hieraan een ringvormige lift toegevoegd, die bezoekers tot bijna boven in de 185 meter hoge toren brengt.

We lopen door **Het Park** naar de Westzeedijk toe. Het Park werd vanaf 1852 aangelegd en bestaat grofweg uit twee samengevoegde buitenplaatsen; de buitenplaats van J. Valckenier in het oosten en buitenplaats De Heuvel van J.A. Nottebohm in het westen. Van laatstgenoemde komen we ook langs **Heerenhuys de Heuvel**, dat rond 1750 is gebouwd. Sinds de bouw was het huis naar de Westzeedijk gericht, maar in 1855 werd het gebouw 'omgedraaid'; aan de Maaskant werd een nieuwe gevel geplaatst, waarmee dit de voorkant werd.

Voor de Noorse zeelieden die de haven van Rotterdam aandeden, werd met een financiële bijdrage van koning Haakon VII van Noorwegen de **Noorse Zeemanskerk** gebouwd. Al enkele tientallen jaren werden er op verschillende min of meer geïmproviseerde plekken in Rotterdam Noorse diensten gehouden. In 1914 werd deze houten kerk ingewijd door de bisschop van Bergen, Johan Willoch Erichsen.

Aan de Parksluizen staat het **Centraal Belasting Gebouw**, ontworpen door de hoofdarchitect van de Rijksgebouwendienst H. Hoekstra. De bouw begon in 1938, maar door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd het kantoor pas in 1948 geopend. Tijdens de oorlog zetten de Duitsers luchtafweergeschut op het nog niet voltooide pand en werd het pand gebruikt als verzamelpunt bij de Razzia van Rotterdam. In 1998 is het gebouw omgebouwd tot appartementencomplex. De bijzondere paternosterlift is hierbij behouden.

WEETJE: De straat waaraan het Centraal Belasting Gebouw staat, de Puntegaalstraat, staat onder Rotterdammers bekend als de 'Plukmekaalstraat'!

Tram
Lijn 8
Richting Spangen
Reis mee tot halte Spanjaardstraat

Met de tram rijden we via de 1e Parkhavenbrug over de **Parksluizen** heen. In 1922 werd de Coolhaven gegraven, als boezem om polderwater op te vangen en af te voeren én als nieuwe verbinding tussen de Delfshavense Schie en de Nieuwe Maas. Tussen de Coolhaven en de Nieuwe Maas werden in 1933 de Parksluizen gebouwd, naar ontwerp van B. van de Lecq in de zakelijk expressionistische stijl.

Aan de rechterkant, op de hoek van de Westzeedijk en de Pieter de Hoochweg zien we het groene koepeltje van de **Zeevaartschool** uit 1916 boven de bomen uitsteken. Het gebouw is ontworpen door gemeentearchitect Walter Dahlen. In de koepel moest een telescoop komen; doordat er tijdens de Eerste Wereldoorlog geen optische instrumenten verkrijgbaar waren, is deze er pas na de oorlog daadwerkelijk gekomen. Inmiddels is deze telescoop de grote trots van Sterrenwacht Mercurius in Dordrecht.

We kijken snel na de Zeevaartschool naar links. Hier bouwde Rotterdam tussen 1890 en 1908 achtereenvolgens de Parkhaven, de Schiehaven en de Sint Jobshaven. Hiermee ontstond het **Lloydkwartier**, naar de hier gevestigde Rotterdamse Lloyd, die een vaardienst tussen Nederland en Indië onderhield.

In het Lloydkwartier staat de **Electriciteitsfabriek Schiehaven**, ook wel bekend als de Schiecentrale en Turbinehal. Vanaf 1884 werd er al op kleine schaal stroom opgewekt in Rotterdam, maar dat beperkte zich tot de verlichting van een hotel, een paar straten en de aandrijving van een handvol havenkranen. De in 1904 gebouwde Schiecentrale met onder andere een trafohuis, turbinehal en ketelhuis was van een heel andere orde; de Electriciteitsfabriek zou in fases een groot deel van Rotterdam van stroom gaan voorzien en dit tot 1988 volhouden.

Kijken we even verder aan de rechterkant uit het raam, dan zien we korenmolens **De Distilleerketel**. Voor de productie van jenever werden er in de 18e eeuw grote molens gebouwd om mout, de grondstof voor de drank, te malen. Hiervoor werd in 1727 de eerste Distilleerketel gebouwd. Ondanks een grote brand in 1899 bleef de molen tot 1922 in gebruik. Bij gevechten tussen Nederlandse en Duitse troepen in mei 1940 vloog de molen weer in brand en sindsdien stond er een lege stenen romp. In de jaren '80 ontstond het plan de molen te herstellen. Er was hiervoor inmiddels een flat te dicht bij de romp gebouwd, waardoor de romp steen voor steen is afgebroken en 11 meter verderop herbouwd. Sinds 1987 draait de molen weer met grote regelmaat.

We slaan rechtsaf maar kijken nog snel links uit het raam, dan zien we het **Diepeveengebouw**. Het gebouw is te herkennen aan de 30 meter hoge toren met de bedrijfsnaam van de handelsmaatschappij in ijzerwaren. Het gebouw diende als magazijn en dienstwoning en is in 1929 gebouwd naar ontwerp van W. Kromhout Czn.

Lopen

Ca. 12 minuten (1 km)

We stappen uit bij tramhalte Spanjaardstraat. Vanaf daar lopen we een klein stukje door in de rijrichting van de tram, tot we de eerste straat rechts, de 2e Schansstraat inslaan. Deze volgen we tot we tegen het water van de Voorhaven aan lopen. Hier slaan we linksaf de Voorhaven op en lopen deze helemaal uit.

We zijn nu in **Historisch Delfshaven**.

Op deze plek, de geboorteplaats van luitenant-admiraal en kaapvaarder Piet Hein en de plaats waarvandaan de Pilgrim Fathers naar Amerika vertrokken, ben je omringd door zo'n 60 rijks- en gemeentelijke monumenten.

Delfshaven ontstond in 1389, toen de Delfshavense Schie werd gegraven om de stad Delft met de Maas te verbinden. Rotterdam stelde in die tijd nog niet zo veel voor, maar Delft was met haar 6.500 inwoners één van de grootste en belangrijkste steden van Holland - alleen Dordrecht en Haarlem waren groter.

Delfshaven ontwikkelde zich dankzij de haringvisserij en walvisvaart en later de jeneverindustrie tot een welvarende plaats. In 1795 roept het zichzelf uit tot zelfstandige gemeente en ondanks protest van Delft krijgt de plaats in 1825 stadsrechten. De onafhankelijkheid duurt echter niet lang, want 61 jaar later wordt Delfshaven door Rotterdam geannexeerd.

Historisch Delfshaven heeft de gevechten en het bombardement van de Tweede Wereldoorlog grotendeels ongeschonden doorstaan. Het hele gebied is aangemerkt als Beschermd Stadsgezicht en de monumentdichtheid is hoog. De **kades van de Aelbrechtskolk** (het gedeelte vanaf de **Piet Heynsbrug**) en de brug zelf zijn aangemerkt als rijksmonument en als je precies goed gaat staan zie je hier aan de overkant elf rijksmonumenten op een rij: van de **Pelgrimvaderskerk** uit 1417 rechts, tot het **Zakkendragershuisje** (met de boog in het water en het torentje op het dak) en het aangrenzende woonhuis uit de 17e eeuw links.

Nog niet uitgekeken in Delfshaven? In de Delfshavenroute zoomen we specifiek op dit historische stadsdeel in. Ook deze route vind je op www.omdrotterdam.nl/routes.

We gaan straks met de metro terug naar het centrum. Als je (nog) niet terug die kant op hoeft, is het leuk om hier een monumentaal café te bezoeken. Café De Oude Sluis heeft een terras aan het water. In café De Ooievaar vertelt de eigenaar je alles over Delfshaven. En in het oude raadhuis van Delfshaven kun je terecht voor een lokaal gebrouwen biertje bij Stadsbrouwerij De Pelgrim.

Metro

Lijn A, B, C

Richting Binnenhof, Nesselande of De Terp

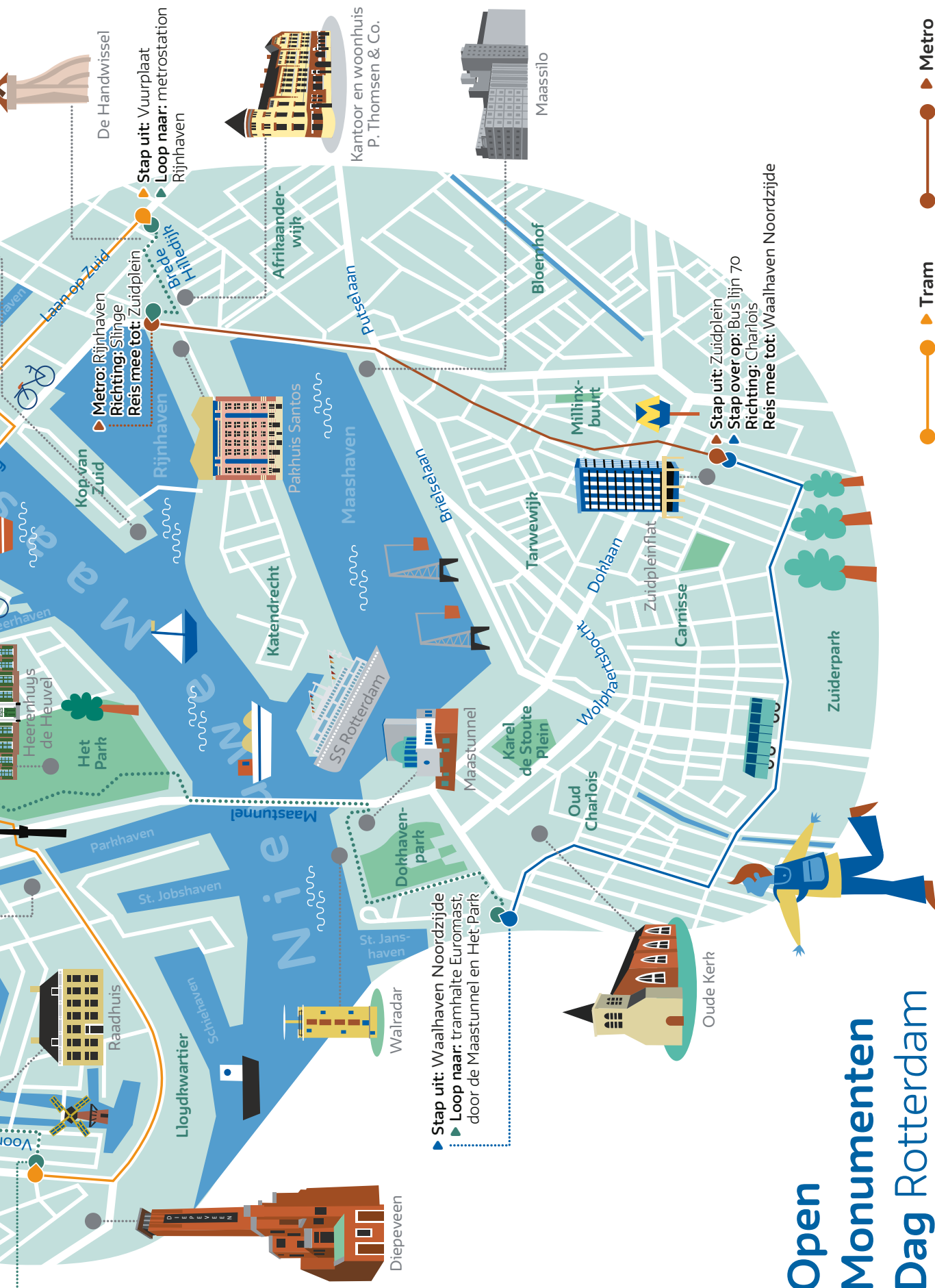
Reis mee tot station Eendrachtsplein

We nemen de metro vanaf station Delfshaven terug naar het centrum. Dit gedeelte van de metro is ondergronds, dus er is onderweg is niet veel te zien. Wanneer we uitstappen op station Eendrachtsplein en ons weer boven de grond begeven, zien we daar het **Tramhuisje**. Het iconische gebouwtje werd in 1914 gebouwd op het vooroorlogse Beursplein, nabij het huidige station Blaak. Het diende als hoofdstation van de Rotterdamse Electriche Tramweg Maatschappij en als wachthuis voor tramreizigers. Met zijn constructie van staal en glas was het een ronduit modern gebouwtje. In de afgelopen 120 jaar is het Tramhuisje meerdere keren verplaatst; van de oorspronkelijke locatie naar de Coolsingel, het Weena, het Kruisplein en uiteindelijk in 1971 het Eendrachtsplein. Na vijftig jaar als kroeg en kebabzaak te hebben gediend, is het Tramhuisje verworven door Stadsherstel Rotterdam. Het monumentale gebouwtje wordt grondig gerestaureerd en krijgt een nieuwe functie als kiosk voor stadswandelingen.

Onderweg!

Routes, netwerken en verbindingen

- Tram
- Metro
- Lopen
- Bus

Open Monumenten Dag Rotterdam

omdrotterdam.nl

▶ **Stap uit:** Waalhaven Noordzijde
▶ **Loop naar:** tramhalte Euromast,
door de Maastunnel en Het Park

Oude Kerk

▶ **Stap uit:** Zuidplein
▶ **Stap over op:** Bus lijn 70
Richting: Charlois
Reis mee tot: Waalhaven Noordzijde

▶ **Stap uit:** Vuurplaat
▶ **Loop naar:** metrostation
Rijnhaven

Kantoor en woonhuis
P. Thomsen & Co.

Maassilo

Afrikaander-
wijk

Bloemhof

Putselaan

Brielslaan

Tarwewijk

Millinx-
buurt

Doklaan
Zuidpleinflat
Carnisse

Zuiderpark

Waalradar

St. Jans-
haven

Dokhaven-
park

Maastunnel

Karel
de Stoute
plein

Wolphaertbocht

Oud
Charlois

Pakhuys Santos

Katendrecht

Rijnhaven

Kop van
Zuid

De Handwiel

Heerenhuys
de Heuvel

Het Park

Parkhaven

St. Jobshaven

Schiehaven

Lloydkwartier

Raadhuis

Voort

Diepeveen

KRONIEK VAN EEN GROTE ROTTERDAMSE LIEFDE OP DE VLUCHT VOOR FRANCO EN PINOCHET

DOOR

JAN VAN DER MAST

FOTO'S COLLECTIE

FAMILIE VALENCIA

Dominique Valencia-Rijnveld woont al decennia met haar man Jorge Valencia in Rotterdam. Ze hebben Chileense roots, maar Rotterdam is de stad waar ze zich thuis voelen: 'Ech wel'. Rotterdam is de stad waar Dominiques ouders in de oorlogsjaren verliefd op elkaar werden. De geschiedenis van haar familie is bijzonder. Een rode draad vormt het vluchten voor de dictaturen van Franco, Pinochet, maar het is vooral een verhaal van onvoorwaardelijke liefde. Het zou een roman van Isabel Allende of Gabriel Garcia Márquez kunnen zijn, maar het is het waargebeurde verhaal van haar ouders. Speciaal voor de Kroniek dook Dominique in de turbulente geschiedenis van haar ouders.

OPGEPAKT BIJ DE GROTE RAZZIA

Haar vader, Macarius Rijnveld, wordt in 1914 in Rotterdam geboren. Hij is de jongste van drie broers én zeer ondernemend. Op zijn zeventiende verhuist hij naar Velp en begint als journalist bij het Arnhemsch Dagblad. Dat is van korte duur. Hij kiest voor een kantoorbaan bij Centraal Beheer om op zijn 24e naar Rotterdam terug te keren. Zijn droom is om in het buitenland te kunnen werken. Hij solliciteert er bij Wm H. Müller & Co's Stuwadoors Maatschappij NV, de handels- en scheepvaartmaatschappij, het bedrijf dat succesvol wordt geleid door Anton Kröller. Kernactiviteit is het leveren van ijzererts aan Duitse hoogovens, maar inmiddels een eigen rederij en stoomvaartmaatschappij bezit, evenals ertsmijnen. De oorlog verstoort de dromen van Macarius. Zijn huis wordt gebombardeerd. Hij wordt uitgeleend aan de Dienst voor Wederopbouw van Rotterdam, hij volgt Spaanse les bij Mercedes Schuurman op wie hij verliefd wordt, maar wordt opgepakt bij de grote razzia op 10 november 1944 – met 52.000 andere mannen - en naar Keulen en Gelsenkirchen weggevoerd. Daar werkt hij als dwangarbeider en later voor de geallieerden als 2de commandant van een DP-kamp (Displaced Persons), waar mannen van acht verschillende nationaliteiten zijn ondergebracht. De bedoeling is om hen repatriëren. Half augustus 1945 keert hij zelf terug in Rotterdam, gaat weer aan de slag bij Müller en krijgt een half jaar later de kans om zijn droom waar te maken. Hij wordt uitgezonden naar Chili, waar hij directeur wordt van El Algarrobo, een exploitatiemaatschappij voor mijnen, gesitueerd op zo'n 700 km ten noorden van Santiago. Moeilijk bereikbaar door de

slechte wegen. Hij overweegt zijn Spaanse lerares Mercedes mee te vragen.

VLUCHTEN VOOR FRANCO

Mercedes heeft het uiterlijk van een filmster. Ze komt uit een gezin, dat alle windstreken heeft gezien en bereisd. Haar vader Henri, geboren in het Belgische Molenbeek, is elektrotechnicus, die toezicht houdt bij de bouw en installatie van energiecentrales. Wanneer hij in Catalonië helpt bij de voorbereiding van een energiecentrale, ontmoet hij in Barcelona Dolores Maria Puig y Ortells. Ze worden verliefd en reizen samen naar Sao Paolo, waar Henri voor zijn werk wordt uitgezonden. Ze trouwen in 1907 in Brazilië, waar hun eerste kind wordt geboren: Carmen. Via een tussenstop van een paar jaar in Brussel, waar twee zonen worden geboren, keren ze terug naar Barcelona, waar in 1918 dochter Mercedes het levenslicht ziet. Het rustige leven in Catalonië wordt wreed verstoord door de Spaanse burgeroorlog, die in 1936 uitbreekt. Wanneer de fascistische dictator Franco met zijn troepen op 26 januari 1939 Barcelona veroverd, wordt het te

◀ De groot-ouders van Dominique met de drie kinderen.

▼ Macarius, net aangekomen in La Mina in Chili.

heet onder de voeten van de familie Schuurman. Het gezin, inclusief de 19-jarige Mercedes, vlucht te voet via de Pyreneeën naar Frankrijk. Ze komen terecht in een vluchtelingenkamp, waar de Spanjaarden zeer slecht worden behandeld, maar pater familias Henri, slaagt erin met hulp van de Nederlandse consul zijn gezin te laten repatriëren naar België. Een half jaar later vestigt het gezin zich in de Rotterdamse binnenstad, waar – gevlucht voor het fascistische regime van Franco – ze het bombardement van de nazi's op 14 mei 1940 meemaken. Mercedes raakt gewond aan haar linker bovenarm door een stuk rondvliegend metaal, waar ze een flink litteken aan zal overhouden. In de oorlogsjaren geeft Mercedes Spaanse les aan de vier jaar oudere Macarius. Het verliefde stelletje maakt plannen voor na de oorlog, maar dan is er eerst nog de razzia waardoor Macarius gedwongen is voor de oosterburen te werken. Op 16 mei 1946 vertrekt Macarius met een KLM-vliegtuig naar Chili. Eenmaal op zijn bestemming, de El Algarrobo-mijn, stuurt hij zijn meisje een romantische brief met een huwelijksaanzoek. Daar hoeft ze niet lang over

▲ Mercedes Schuurman en Macarius Rijnveld.

➤ De huizen en de "boomgaard" nabij de El Algarrobo-mijn.

▼ Feestelijke opening van de school, opgericht door Macarius en Mercedes.

➤ De kinderen gaan rijden op ezels.

na te denken. Vier maanden later stapt Mercedes aan boord van het stoomschip Boskoop, dat haar naar Valparaíso zal brengen. Wanneer het schip daar aanlegt, staat de 32-jarige Macarius op de kade te wachten. Hij gaat aan boord aan en de kapitein trouwt het tweetal.

LA MINA 'EL ALGARROBO'

Samen maken ze de reis naar het mijnstadje in het noorden. Het laatste deel gaat bergopwaarts. 'Het landschap toont kale bergen, cactussen en rotsen. Aan de heldere hemel is geen enkel wolkje te zien. De hitte is ondraaglijk. Het is zó anders dan het Nederlandse landschap en klimaat. De stilte die Mercedes omringt voelt echter aangenaam en ze raakt er snel aan gewend. Mercedes organiseert snel het 'huis' en het dagelijkse leven, en wijdt zich als directeursvrouw aan het leren kennen van de mijnwerkers en hun gezinnen. Samen met haar man probeert ze het leven van de mijnwerkers te verbeteren. Ze richten een schooltje op voor de kinderen, en bouwen een zwembad, dat vanwege de schaarste van water slechts zelden gevuld kan worden, maar als het gebruikt kan worden is het groot feest.' Wanneer Mercedes in Santiago bevalt van een dochter, koopt ze er een Medische Encyclopedie, die goed van pas komt om de dorpingen te kunnen helpen. Het echtpaar leert injecties geven met glazen spuitjes en roestvrijstalen naalden, die voor en na elk gebruik moeten worden gekookt. Mercedes assisteert bij bevallingen als een volleerd verloskundige. De ernstig zieken worden naar het Vallenar-ziekenhuis gestuurd, een tocht de berg af

die twee uur duurt. Sportfanaat Macarius stelt de mijnwerkers voor om een voetbalteam te starten. Een stuk grond wordt van cactussen en rotsen ontdaan om er een voetbalveldje van te maken. Voetbalschoenen en sokken worden in Santiago besteld. De baas doet zelf ook mee. De 1.95 meter lange Macarius maakt indruk met zijn maat 46 schoenen. Er wordt hard getraind en wedstrijden gespeeld tegen 'nabijgelegen' dorpen.

Het leven in La Mina is eenvoudig. Macarius en Mercedes zijn er zielsgelukkig. Het gezin wordt uitgebreid met twee dochters. Dominique, nummer drie, wordt in 1952 geboren in het ziekenhuis van Coquimbo. Voor haar is het een paradijs, zal ze later zeggen. Ze is vijf jaar, wanneer haar vader namens Wm H. Müller moet onderhandelen met een Chileens bedrijf over mogelijke overname. Dat gebeurt. Binnen het bedrijf is er geen gelijkwaardige positie voor hem beschikbaar. Op eigen verzoek wordt hij eervol ontslagen.

SANTIAGO

Het gezin verhuist naar de hoofdstad Santiago. Mercedes is een ondernemende zakenvrouw. Ze begint er een kapsalon en reist naar Barcelona om vijf uitstekende kappers te engageren. Kapsalon France wordt een begrip in Santiago. Mercedes laat haar moeder en zus overkomen, maar de economische situatie verslechtert. De accountant die de financiën van de kapsalon beheert, heeft misbruik van het vertrouwen van het echtpaar gemaakt en laat hen met schulden achter. Het gezin betreft een klein huurhuis. Ondertussen is de politieke situatie in Chili instabiel. Salvador Allende wordt in 1970 gekozen tot president en wil een socialistische maatschappij tot stand brengen. Dominique vindt het prachtig, maar haar vader voorziet grote politieke problemen en besluit met zijn gezin terug te keren naar Nederland. Het is najaar 1971. Macarius en Mercedes komen met hun kinderen op Schiphol aan, ieder heeft één koffer met kleren bij zich. Ze moeten helemaal opnieuw beginnen, net als toen ze in La Mina hun leven opbouwden, en zoals Mercedes ook mee had gemaakt na haar vlucht voor de Spaanse burgeroorlog. Ze zijn nooit meer naar Chili teruggekeerd. Macarius gaat bij de gemeente Den Haag werken en kan met een lening een huurhuis opknappen. Mercedes geeft taalles. Dominique en haar twee oudere zussen gaan ook werken om hun steentje te kunnen bijdragen. In Chili vindt op 11 september 1973 een staatsgreep plaats. Generaal Pinochet grijpt met hulp van de CIA de macht en Chili wordt een dictatuur. Allende komt die dag om het leven. Veel mensen worden vermoord, vele anderen worden gemarteld en degenen die kunnen zoeken hun toevlucht bij de ambassades die hen willen ontvangen.

^ Het voetbalteam, Macarius links onder.

^ Macarius staat op enkele tonnen ijzererts.

^ Als stichter en eerste voorzitter van Sportclub El Algarrobo, feliciteert Macarius zijn opvolger.

> Macarius en Mercedes tijdens een reis naar Nederland.

^ Typsch landschap in de buurt van de El Algarrobo-mijn.

< Ontmoeting met oude mijnwerkers.

▼ De laatste rustplaats van Macarius en Mercedes. Op de mijn wordt de as verstrooid door Dominique.

SALVADOR ALLENDE CENTRUM

Gevluchte Chilenen vinden een warm welkom in Rotterdam. Aan de Wijnhaven ontstaat het Salvador Allende centrum, een culturele ontmoetingsplek voor Chilenen. Dominique gaat er graag heen en ziet in 1978 een mooie Chileen op het podium staan. Hij speelt gitaar en zingt. Het is Jorge Valencia. Omdat zijn leven in Chili in gevaar was, had hij twee jaar eerder in Nederland asiel aangevraagd. Dominique en Jorge vinden elkaar erg leuk, huren een klein appartementje in Charlois en trouwen in 1980. Bijzonder is dat ze ontdekken dat ze in de metropool Santiago bij elkaar om de hoek hebben gewoond, maar elkaar daar nooit hebben ontmoet. Dominique haalt middels een avondstudie haar HBO-diploma en gaat werken bij het Centraal Bacteriologisch Laboratorium aan de Schiedamsedijk. Jorge wordt gemeenteambtenaar. Ze krijgen drie kinderen.

In 2004 reizen Dominique en Jorge naar Chili en bezoeken het mijnwerkersdorp waar ze de eerste vijf jaar van haar leven heeft doorgebracht en dat in haar herinneringen een paradijs was. Boven op de berg slaat de auto over de kop, maar ze kunnen er beiden heelhuids uit kruipen. 'We hadden geen schrammetje', vertelt Dominique. 'Het moest zo zijn. Ik geloof niet in toeval.' En voegt er een authentiek Rotterdams 'Ech nie!' aan toe. Het bezoek aan La Mina was louterend. Wanneer de oudere dorpelingen snappen dat ze de dochter is van het echtpaar dat vijftig jaar geleden zulke mooie dingen heeft gedaan voor de mijnwerkersgemeenschap, wordt er een speciale bijeenkomst georganiseerd. De Chilenen vertellen haar over de heldendaden van haar ouders: de pensioenen, de naaimachines voor de vrouwen, het zwembad... De door haar vader opgerichte sportclub is zeer succesvol geworden. Een jaar later keren Dominique en Jorge terug naar Chili. Er worden in Vallenar drie ceremonies georganiseerd en veel uitnodigingen verstuurd. Mensen die naar andere steden verder naar het noorden of verder naar het zuiden van Vallenar zijn verhuisd, reizen naar Vallenar om de ouders van Dominique te herdenken. De laatste ceremonie wordt op de Mijn El Algarrobo gehouden. Drie bussen met genodigden arriveren. Na een paar toespraken wordt de as van Dominique haar ouders uitgestrooid. Dáár waar ze zo gelukkig zijn geweest. Het is een zeer emotioneel moment voor alle aanwezigen. Door de verhalen is Dominique weer heel anders naar haar ouders gaan kijken: 'Ik was te jong om dat allemaal te zien en mijn ouders waren heel bescheiden. Hebben nooit verteld over al die bijzondere dingen die ze hebben gedaan om het leven van de mensen daar te verbeteren.'

LEEN SANDERS OVERLEEFDE HET

Leen Sanders was een Rotterdamse bokser die voor de oorlog furore maakte in Europa. Dankzij zijn sport overleefde hij Auschwitz. Schrijver Erik Brouwer tekende zijn leven op in een boek dat op 18 juni 2024 de mr. J. Dutilh-prijs won. De prijs wordt tweejaarlijks uitgereikt voor het beste boek over de geschiedenis van Rotterdam.

DOOR FRANK DE KRUIF. FOTO'S: COLLECTIES JOSHUA OSSENDRIJVER

▼ Leen met naast hem zijn vrouw Selli en daarnaast haar zus, 1942. De twee jongetjes zijn Leen en Selli's zoontjes. De foto is genomen in Den Haag, waar ze na het bombardement woonden.

Heel lang heeft Leen Sanders Rotterdam gemeden. Het deed hem te veel pijn om in de stad te zijn waar hij was geboren en opgegroeid, waar hij zijn eerste successen als bokser vierde, die hij gebombardeerd zag worden en van waaruit hij met vrouw en kinderen via Westerbork naar Auschwitz werd afgevoerd. Pas op het einde van zijn leven keerde hij er terug, om er uiteindelijk te sterven, verbitterd en verge-

In *Leen Sanders; de bokser die levens redde in Auschwitz* vertelt Erik Brouwer het levensverhaal van de sportman, die samen met

die andere Rotterdammer Bep van Klaveren in de jaren dertig tot de top 5 van Europa behoort. Maar Leen is Joods en ontkomt niet aan vervolging door de nazi's. In Auschwitz worden zijn vrouw Selli en zijn zoontjes Jopie en David direct na aankomst vermoord. Zelf overleeft hij het kamp omdat een SS'er, in een eerdere carrière sportjournalist, hem herkent van een wedstrijd in Berlijn tegen meervoudig Europees kampioen Gustav Eder. Leen krijgt lichter werk, mag trainen en wedstrijden boksen ter vermaak van de nazi's. Hij gebruikt zijn 'beschermde' positie om andere gevangene te voorzien van voedsel en kleding. Voor velen betekent dat hun redding. Erik Brouwer houdt zich al langer bezig met het leven van Leen Sanders. In 2009 publiceerde hij een artikel in sporthistorisch tijdschrift Achilles.

Hoe kwam je destijds op zijn spoor?

"Als Amsterdammer ben ik altijd al geïnteresseerd geweest in Amsterdamse Joodse sportgeschiedenis. Ik heb Joodse voorouders die sportten, de opa van mijn vader ging naar de Olympische Spelen van 1908 in Londen. Daarom heb ik veel onderzoek gedaan naar de Joodse sportgeschiedenis in het Amsterdam van voor de oorlog. Ook naar boksen, een van mijn favoriete sporten. Maar dé boksstad van Nederland was

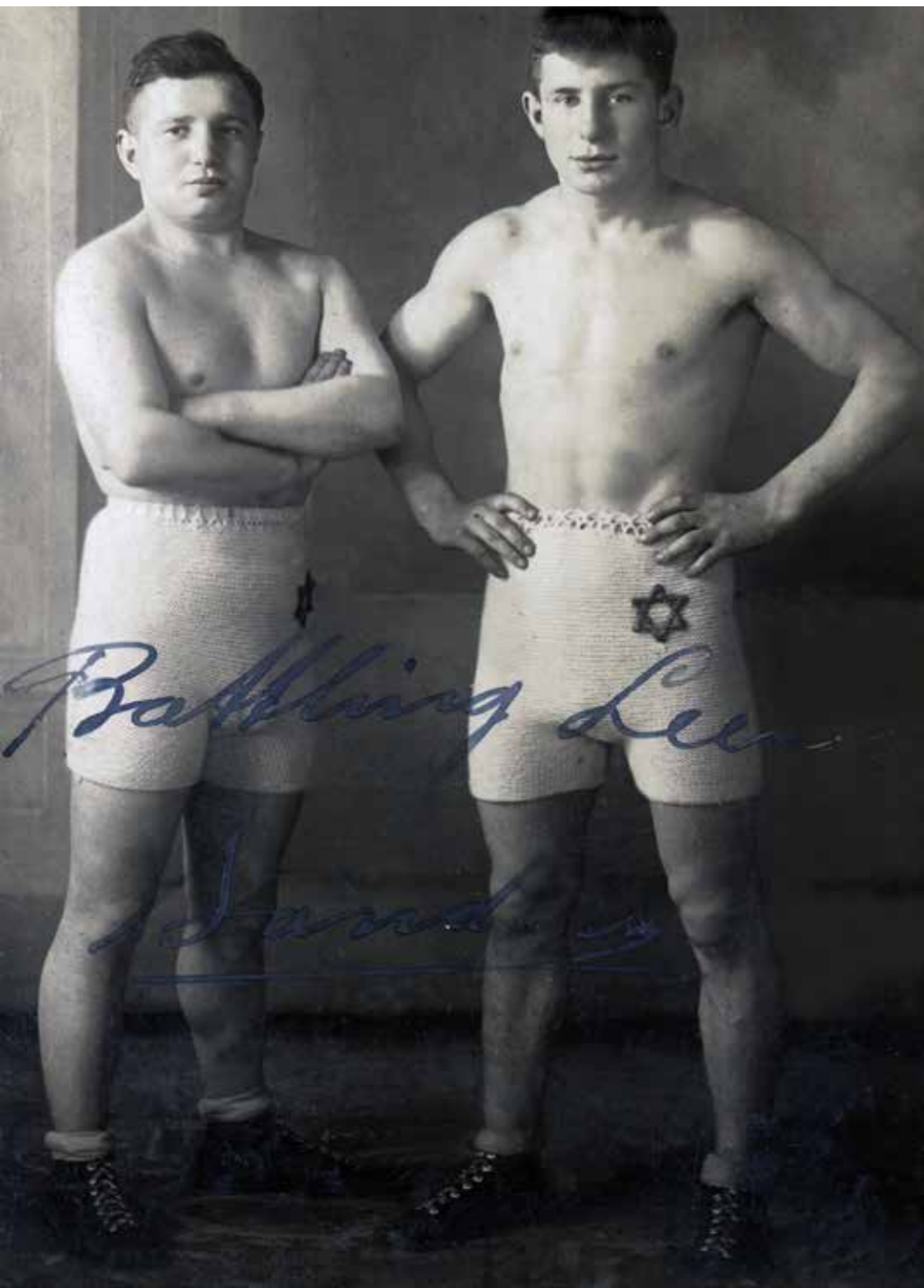

Rotterdam. In Amsterdam werd het verboden: het werd gezien als iets barbaars. In Rotterdam was het populair. Ik kwam Leen Sanders tegen omdat hij vlak na het begin van de oorlog om de Nederlandse titel vocht tegen Luc van Dam, op de eerste rij zaten allemaal nazi's. Dat vond ik fascinerend: hoe heeft een Joodse bokser onder die omstandigheden nog om de nationale titel kunnen vechten. Dat ben ik toen gaan onderzoeken voor Achilles."

Waarom heb je het onderzoek later weer opgepakt?

"Omdat ik jaren later een artikel tegenkwam in het Rotterdams Nieuwsblad dat ik daarvoor nog niet kende: een interview met Leen uit 1985. Daarin vertelde hij voor het eerst wat meer over zijn leven. Onder meer het verhaal dat hij in Auschwitz aan zijn bloemkooloor als bokser werd herkend, hoe moeilijk hij het had gehad na de oorlog, dat hij nog een zoon had. Toen dacht ik: hier zit een boek in. Ik heb contact gezocht met die zoon, Joe, in Los Angeles, dat was heel belangrijk.

KAMP DANKZIJ ZIJN SPORT

▲ Leen Sanders (rechts) met broer Bram. Bram werd in 1942 vermoord in Auschwitz.

Die was vlak na de oorlog geboren en kon me heel veel vertellen over hoe het Leen na de oorlog vergaan was.”

Maar je schetst ook uitgebreid zijn jeugd in de Zandstraatbuurt en de bokscultuur die er in de jaren twin-

tig en dertig bestond in Rotterdam. “Daar zijn heel veel bronnen over, er werd veel over boksen geschreven in kranten en speciale sporttijdschriften. Ik ontdekte bij welke trainer hij zijn eerste bokslessen had genomen, op de Schiedamschedijk in een cafeetje

van een niet-Joodse sjacheraar. De ene ontdekking leidt weer tot de andere. Met dat materiaal heb ik geprobeerd die wereld als het ware te herscheppen.”

Het is een meeslepend boek, in de eerste plaats door het verhaal van Leen Sanders, maar ook door de journalistieke manier waarop het geschreven is, alsof je er als verslaggever bij bent geweest. Hoe heb je dat voor elkaar gekregen?

“Dat begint met heel veel onderzoek doen. Ik weet wat ik kan gebruiken om beelden te scheppen, zodat de lezer daar in mee kan gaan. Want het gevaar van heel veel onderzoek is dat je erin verzuipt. Daarom is het verhaal zoveel mogelijk afgebakend, heel simpel door zijn leven chronologisch te vertellen. Ik had ook de mazzel dat ik wat mappen kreeg van familieleden met brieven van Leen, waardoor ik ook de taal van Leen leerde kennen. Hij sprak precies zoals ik me had voorgesteld: bescheiden, nuchter maar ook heel treffend. Hij wond nergens doekjes om.

Een voorbeeld kreeg ik van een neef van Leen die ik sprak, dat staat alleen in de Engelse versie. Zijn familie is in Auschwitz het crematorium ingegaan. Daarom wilde Leen na zijn dood niet worden begraven, wat de Joodse traditie is, maar zich laten cremëren. Hij zei: ze hebben mijn hele mishpokhe [Jiddisch voor familie – FdK] verbrand, dus ik wil ook worden verbrand. Dat vond ik echt een Leen-opmerking, recht voor zijn raap.”

Is die journalistieke benadering ook de reden dat er geen noten in het boek staan? Er staat achterin wel een bronnenlijst. Maar lezers kunnen niet direct passages herleiden tot bepaalde bronnen.

“In sommige gevallen heb ik in

de tekst verwezen naar een bron, maar ik wilde een zo toegankelijk mogelijk boek schrijven, voor iedereen, en dan is het niet opnemen van voetnoten daarin een keuze. Dat is ook de reden dat ik dicht bij het onderwerp blijf, het leven van Leen, en niet te veel uitweid over de context van de Jodenvervolging of de geschiedenis van de oorlog. De beelden die ik beschrijf zijn allemaal gebaseerd op feiten. Dat is een rode lijn voor mij.”

Als de geallieerden begin 1945 oprukken wordt Auschwitz ontruimd en worden duizenden gevangenen te voet en later per trein weggevoerd om in Beieren of Tirol alsnog te worden vermoord. Leen Sanders komt in de Mühldorfer Todeszug terecht, die op 30 april 1945 door Amerikaanse soldaten wordt ontzet. Leen is vrij en keert terug naar Rotterdam. Na een jaar vertrekt hij met zijn nieuwe vrouw Jetty naar Aruba. Later verhuist het gezin - Joe is inmiddels geboren - naar Los Angeles. “Hij miste Rotterdam, maar hij kon er heel lang niet wonen. Overal waar hij liep had hij herinneringen aan zijn zussen en broers en natuurlijk aan zijn vrouw en kinderen. Dat kon hij niet aan.”

In Nederland vraagt hij een Buitengewoon Oorlogspensioen aan. Dat

wordt afgewezen. Dat moet hem enorm hebben aangegrepen?

“Dat was schrijnend. Ik las in dat artikel in het Rotterdamsch Nieuwsblad voor het eerst dat hij die strijd om erkenning heeft moeten voeren. Hij moest bewijzen dat hij verzet had gepleegd in Auschwitz, terwijl de ambtenaren, zonder enige kennis van de situatie daar, volhielden dat dit onmogelijk was. Stukken hierover heb ik later van familieleden en andere holocaustoverlevenden gekregen. Daarin vond ik ook aanwijzingen voor zijn rol in het verzet, voor zijn deportatie. Het had misschien nog een grotere plaats verdiend in het boek dan de epiloog.

Ik heb veel gebeld met zijn zoon Joe, die door het boek zijn vader beter is gaan begrijpen. De Leen

▲ **Burgemeester Ahmed Aboutaleb overhandigt de mr. J. Dutilhprijs aan Erik Brouwer.**

▼ **Juryvoorzitter Abdelkader Benali interviewt Erik Brouwer over zijn boek.**

Foto's: Historisch Genootschap Rotterdamum

van voor de oorlog was waarschijnlijk een heel sympathieke vent, na de oorlog zat hij vol boosheid. Hij was ook niet goed voor zijn familie, had last van woede-uitbarstingen. Hij kon eigenlijk alleen maar omgaan met oud-boksers of met kampgenoten. Hij raakte verbitterd.” Leen keert in de jaren tachtig op doktersadvies definitief terug naar Nederland, terug naar Rotterdam. Lichamelijk en emotioneel is hij een wrak. Als het Oorlogspensioen alsnog wordt toegekend, met excuses, zit hij in een rolstoel in een verpleeghuis op de Nieuwe Binnenweg, lijdend aan Alzheimer. Als hij het nieuws hoort, weet hij niet meer waar het over gaat. Leen Sanders sterft op 8 april 1992 op 83-jarige leeftijd, nog geen twee maanden na Bep van Klaveren.

Leen en Bep, de een werd vergeten, de ander werd een icoon. Terwijl ze sportief niet voor elkaar onderdeden. Hoe verklaar je dat verschil?

“Daar heb ik veel over nagedacht. Ik denk dat het met meerdere dingen te maken heeft. Ten eerste heeft Bep na de oorlog nog tien jaar door gebokst, terwijl Leen er na twee overigens gewonnen partijen mee ophield. De klappen die hij soms kreeg deden hem te veel terugdenken aan het geweld van de SS'ers. Verder speelde mee wat Bep wel eens over Leen heeft gezegd, want ze hebben een paar keer tegen elkaar gevochten: door de verdediging van Leen was bijna niet heen te breken, hij was een van de besten in Europa in de 'noble art of self defence'. Fijnproevers konden dat waarderen, maar voor veel toeschouwers was het saai. Die genoten meer van de aanvallende stijl van Bep. Bovendien was Bep ook buiten de ring zee uitgesproken, hij was de populaire showman. Het tegendeel van de bescheiden Leen: die wilde buiten de ring het liefst niet worden herkend.”

AGENDA

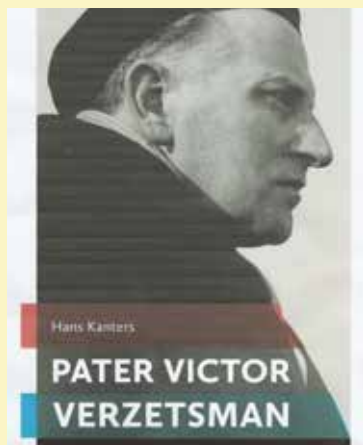
ZA 14 SEPT

Onthulling Bijenkorfsteen

Programma:

- 13.45 Inloop Theaterzaal Donner
- 14.00 Start toelichting op het monument en de kunstenaar
- 14.30 Onthulling van de Beeldengroep op de Coolingsingel door burgemeester Aboutaleb
- 14.50 Borrel in het theater van Donner

Aanmelden voor de onthulling en de lezing is verplicht. Het aanmeldformulier is te vinden op de website van Roterodamum. Zie ook pagina 3 e.v.

mysterieuze wijze ontsnapte hij ook aan de naoorlogse geschiedschrijving. Hans Kanters schrijft als insider zijn biografie: hij is een neef en groeide op in Victor's Rotterdamse hoofdkwartier, reconstrueerde zijn levensloop, ontdekte zijn Haagse schuilplaatsen en spoorde nazaten op.

TIP

De Schaduw van Comfort door Ted H.P. de Wolf

Vele vaders zwegen over hun tijd als dwangarbeider in Nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zo niet de vader van auteur Ted H.P. de Wolf. Tot in detail wist Delftenaar Koos de Wolf zijn belevenissen van toen te verhalen. Zoon Ted heeft er een geweldig boek van gemaakt.

DO 17 OKT

Roterodamum Café Lezing Pater Victor, verzetsman i.s.m. uitgeverij Ad.Donker Theaterzaal Donner Inloop 15.300

Aanvang 16.00 uur

Pater Nic Apeldoorn (1908-1982) was de door de Duitsers meest gezochte verzetsman in Rotterdam. Onder zijn schuilnaam Victor werd hij de belangrijkste voorman van het katholieke verzet. Hij sloeg een brug naar gereformeerden, hervormden en communisten en redde duizenden landgenoten door grootschalige hulp aan onderduikers. Hij ontsnapte ternauwernood aan de kogel. Op

CONTRIBUTIE 2023 EN 2024

Roterodamum is blij met elk lid! U ontvangt jaarlijks het Rotterdams jaarboekje, het magazine de Kroniek, de digitale nieuwsbrief, het Essay en u kunt naar alle lezingen en evenementen die Roterodamum organiseert.

In 2023 is Roterodamum overgestapt naar een nieuw boekhoud- en ledenadministratiesysteem. Dit is helaas niet vlekkeloos verlopen. Door wisseling van penningmeester zijn de betalingsherinneringen bijvoorbeeld later gestuurd dan u van ons gewend bent. Excuses daarvoor.

Hebt u de contributie voor 2023 en/of 2024 nog niet betaald, dan vragen wij u dit per omgaande te doen. U kunt het bedrag overmaken op bankrekeningnummer NL07INGB0000077300 ten name van Roterodamum. Vermeld hierbij het factuurnummer en als u dat niet meer heeft uw postcode en huisnummer en of er sprake is van een gezinslid. Dit is van belang voor een juiste verwerking in onze administratie. De contributie is € 40,00 per jaar. Is er nog iemand uit het gezin lid, uw echtgeno(o)te, partner of kind? Voor hen is de contributie € 15,00 per jaar.

E-mailadressen

Heeft u een e-mailadres maar heeft u dit adres nog niet doorgegeven aan ons secretariaat, dan vragen wij u dit z.s.m. te doen. U kunt uw gegevens sturen naar: roterodamum@roterodamum.nl. U krijgt de factuur voor uw lidmaatschap dan volgend jaar via de mail toegestuurd. Hoe meer e-mailadressen hoe minder portokosten. We zien uw e-mailadres graag tegemoet.

OP 10-10-24 (HOE KAN HET OOK ANDERS IN 010) WORDT CAROLA SCHOUTEN GEÏNSTALLEERD ALS BURGEMEESTER VAN ROTTERDAM. ZIJ WORDT DE EERSTE VROUWELIJKE BURGEMEESTER VAN DE STAD. HISTORISCH GENOOTSCHAP ROTTERODAMUM WENST HAAR VEEL SUCCES BIJ HET UITOEFENEN VAN DIT MOOIE AMBT. WIJ VERHEUGEN ONS OP EEN GOEDE SAMENWERKING. ROTTERDAM IS OOK HAAR STAD EN WIJ ZIJN TROTS OP DE STAD ZOALS HIJ NU IS MAAR OOK OP DE STAD ZOALS HIJ IN HET VERLEDEN IS GEWEEST. WE DRAGEN BIJ AAN HET LEVEND HOUDEN VAN HET ROTTERDAMS VERLEDEN. WIJ KOESTEREN EN BESCHERMEN HET 'VERHAAL' VAN ONZE STAD ROTTERDAM.

KRONIEK NO 40 • SEPT 2024

SPEERPUNT

